

MODERN-SEKÜLER SÜREÇTE AİLENİN ÇÖZÜLMESİ

THE DISINTEGRATION OF FAMILY IN THE MODERN-SECULAR PROCESS

NEDİM ÖZ

DR. ÖĞR. ÜYESİ, KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ İLAHIYAT FAKÜLTESİ DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI
ASSISTANT PROFESSOR, UNIVERSITY OF KİLİS 7 ARALIK FACULTY OF THEOLOGY
DEPARTMENT OF THE SOCIOLOGY OF RELIGION

nedimoz@kilis.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-4481-0297>

 <http://dx.doi.org/10.29228/k7auifd.28>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

2 Ağustos / August 2019

Kabul Tarihi / Accepted

18 Aralık / December 2019

Yayın Tarihi / Published

Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Aralık / December

Atıf / Cite as

Öz, Nedim, "Modern-Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi [The Disintegration of Family in the Modern-Secular Process]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 6/11 (Aralık/December 2019): 795-836.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.

For Permissions

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

MODERN-SEKÜLER SÜREÇTE AİLENİN ÇÖZÜLMESİ¹

Öz

Kökleri Rönesans'a kadar giden modernlik, dünya tarihinde yeni bir dönemi imlemektedir. Bu dönemde modernlik yeni bir üretim biçimi, siyaset tarzı, toplum tasarımı ve iktisadi düzen olarak ortaya çıkmıştır. Böylece insan-insan, insan-tanrı ve insan-doğa ilişkileri dönüşmeye başlamıştır. Modern bireyde ve toplumda ortaya çıkan değişimlerin arka planında değişen hakikat algısı bulunmaktadır. Yani insan-tanrı-doğa üçgeninde insan merkeze yerleşmiş ve diğer ikisi ona göre tanımlanmıştır. Artık dinin insan hayatında oynadığı rolü bilimsel bilgi oynamaya başlamıştır. Modernleşmenin doğal sonucu olan sekülerleşme, toplumsal yaşamı geleneğin değişmezliklerinden uzaklaştırma ve semavi olanla bağların koparılması sürecidir. Merkeze insanı alarak başlayan değişim ve dönüşümler modern-seküler bir süreçle sonuçlanmış, bu süreçte din ve aile arasındaki ilişki belli bir dönüşüme uğramıştır. Bu dönüştürücü dinamikler ailenin geleneksel gövdesini hırpalamış ve çözümler yaşanmasına neden olmuştur. Bu sosyal ve kültürel değişmelerin yaşandığı süreçte aile, hem yapısal hem de fonksiyonel olarak küçülürken, evlenme şekilleri de değişmiştir. Bu arada, aile ve evlilik/nikâh kurumları eski önemlerini ve kutsallıklarını yitirmiş ve bir anlamda seküler bir karakter kazanmaya başlamıştır. İşte makalede ele aldığımız konu ailede gerçekleşen bu çözülme sürecidir.

Özet

Sosyal hayatta esas olan bütünlüşme olmakla birlikte bir kısım değişimler sonucunda toplumda ve kurumlarda zaman zaman çözümlerin de meydana geldiği sosyal bir olgudur. Sosyolojik bir perspektifle söylersek gruplar, kurumlar ve devletler bakımından da öncelikli olan bütünlüşmedir. Fakat günümüz dünyası hızla değişen bir dünyadır. Bu nedenledir ki sosyologlar değişimin doğal, sürekli, kaçınılmaz ve gerekli olduğunu, değişme sürecinin farklı toplumalarda bile benzerlikler arz ettiğini kabul ederler.

Kültür bir toplumun çimentosudur. Kültürel bütünlüşmenin kaybolduğu toplumalarda sosyal çözülme ortaya çıkar. Bütünlüşme olmaksızın kişiler ve kurumlar rollerini yerine getiremez, devamlılıklarını sağlıklı bir biçimde sürdüremezler ve boşanma, çatışma, şiddet gibi sosyal problemler ortaya çıkar. Buna göre sosyal çözülme, bir topluluğu meydana getiren sosyal ilişkilerin, bütünlüşü bozacak şekilde esnemesi ve gevşemesidir. Modern dünyada, ailenin değişmesinde etkili olan birçok etken ve faktörün olduğu görülmektedir. Bunları endüstrileşme, kentleşme, köy cemaatlerinin çözülmesi, ferdiyetçi hayat görüşüne bağlı bir sosyal yapının oluşması, insanların çabuk değer üreten faaliyet alanlarına atılma mecburiyetleri, kadınların ailenin dışındaki hayata girmeleri, evliliklerin geciktirilmesi, kariyer yapma ve doğum oranlarının azalması gibi faktörler şeklinde sıralamak mümkündür. Dolayısıyla aile de değişen bu sosyal ilişkilerden payına düşeni almaktadır. Bu yönüyle ailede çözümler denilince sadece aile bireylerinin birbirlerine bağlı faaliyetlerindeki ayrılıklar değil; ailenin genel strüktüründe ve fonksiyonlarında meydana gelen değişme anlaşılmalıdır. Örneğin aile, geniş aileden çekirdek aile haline gelerek küçülmüş ve hatta çözülme belirtileri gözlenmeye başlanmıştır. Günümüzde çözülen, parçalanmış ve tamamlanmamış aile olguları bunun en bariz örnekleridir.

Bu bağlamda, modern-seküler süreçte ailenin çözülmesi meselesi girişten sora yedi başlık altında analiz edilmeye çalışılmıştır. 1. *Bireyselleşme*: Bu anlayış bireyin önemini ve çıkarını vurgulayan fikirleri, öğretileri içerir. Bu manada bireycilik, modernleşmenin bir sonucudur. Modernite, bencil zevklerinin peşinde koşan, sabırsız,

¹ Bu çalışma 21.06.2019 tarihinde tamamladığımız "Ailenin Çözülmesi Sürecinde Boşanma Olgusu ve Din: Sosyolojik Bir Yaklaşım (Kilis İli Örneği)" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

mahrumiyetlere katlanmak istemeyen bir insan tipi ortaya çıkarmıştır. Yani bireyselleşme, aileyi atomize etmiş, aile üyeleri arasındaki ilişkileri ve bağları kopma noktasına getirmiştir. 2. *Değerler Sisteminin Aşınması: Aile değerleri* olarak adlandırılan sevgi, saygı, sadakat, sabır, sorumluluk, paylaşma, fedakarlık ve güven duygusu gibi değerler seti geniş bir alanı kapsıyor olsa da günümüzde beklenen fonksiyonu icra edememektedir. 3. *Mahremiyetin Dönüşümü*: Mahremiyet hakkı'nı, kişinin kendi üzerindeki ve diğer kişilerle ilişkilerindeki seçiciliği ve kontrolü olarak tanımlamak mümkündür. Mesela aile, özel alana; mahreme karşılık gelmektedir. Ailevi bir mekân olarak yuva en önemli, en samimi, en mahrem alanı ve en mahrem sosyal çevre alanlarından birisini üretir. İnsanoğlu, bu kuşatmanın ve sarmalamanın etkilerini hayatı boyunca hisseder. Tanzimat dönemiyle birlikte, mahrem/namahrem, bir özel mekân olarak evin içerisi/dışarıları arasındaki sınırlar ve çeşitli düzenlemeler sarsıntıya uğramış, bu durum özellikle kadınların ve ailenin yaşamını değiştirmeye başlamıştır. Bu nedenle, mahrem alanı terk etmek suretiyle batıya yönelişin ölçüsü, kadının görünürlük kazanması olmuştur. Modern toplumlar, insanı, Michel Foucault'nun sözleriyle "itiraf"a, "cinsellikle ilgili gerçekleri anlatma"ya zorlamaktadır. Örneğin ABD'deki, cinsel taciz, kötü muamele, kürtaj, tecavüz ve suç tartışmalarıyla dolu popüler "talk-show"lar itirafların yapıldığı ve "gerçekler"in arandığı bir merci işlevini görmektedir. 3. *Kızların Eğitimi*: Eğitim düzeyi ile dini tutumlar arasında yakın bir ilişki vardır. Araştırmalar, genellikle okuma yazma oranının düşük düzeyde olduğu yerlerde dini yaşayışın daha yoğun olduğu; buna karşın okullaşma oranının yüksek olduğu şehirlerde ise laik ve rasyonel değerleri benimseme eğiliminin giderek güç kazandığı yönünde veriler sunmaktadır. Yine üniversite eğitimi almış üç kadından 2'si anlaşarak evlilik yapmışken, bu oran ortaokul altı düzeyinde eğitimi olan kadınlarda üçte bire kadar gerilemektedir. Bu veriler, eğitim düzeyinin bir yandan bireyci davranış kalıplarının yaygınlaşmasını sağladığını bir yandan da geleneksel değerlerin çözülmesinde önemli rol oynadığını göstermektedir. 4. *Kadın Ve Erkek Rollerinin Eşitliği*: Modern çağda, insanların rollerinde ve statülerinde büyük değişimler meydana gelmiştir. Örneğin geleneksel aile yapısına yönelik itirazlar artmış, erkeğin aile içerisindeki konumunu sürekli tartışmaya açan "güçlü, bağımsız ve özgür" kadın profiline öne çıkarıldığı bir süreç yaşanmaktadır. Bu durum kaçınılmaz olarak aile içerisinde cinsiyete dayanan hiyerarşik ilişki biçimlerini, rol anlayışını ve nesiller arası bağımlılık ilişkilerini de kalıcı bir biçimde etkilemektedir. Özgürleşme artsa da, eşitlik söylemi ve seviyesi yükselmiş olsa da; fıtrat kanununa aykırı olduğundan dolayı kadın-erkek rollerinin eşitlenmeye çalışılması, sağlıklı ve huzurlu bir toplum olmaya yetmemiştir. 6. *Kadının Çalışma Hayatına Katılması*: Ücret karşılığında kadınların evin dışındaki bir işte çalışması sanayi devrimi ile birlikte yaygınlaşmış, bu da doğal olarak geleneksel anlayışın ve ailevi-dini değerlerin aşınmasına yol açmıştır. Eskiden geleneksel yapıda, koca, evin geçimi için çalışır, kadın da ev işlerini yerine getirirdi. Artık eşlerin her ikisi de çalışmakta, kariyer yapmaktadır ki bu tür değişimler ve modern yaklaşımlar çeşitli problemleri de beraberinde getirmektedir. Çalışma durumu kadınlara ekonomik bağımsızlık kazandırdığı için kadınlar sorunlu bir evliliği sürdürmektense kendi başlarının çaresine bakmayı tercih etmektedirler. Gelir düzeyinin de benzer bir etki oluşturduğunu görüyoruz. 7. *Eşlerde Aranılan Kriterlerin Değişimi*: Konuyla ilgili Peygamberimizin bir kadın dört şey için nikâhlanır; malı, güzelliği, asaleti ve dini için; sen bunlardan dindar olanını tercih et, sözü bu bağlamda gerçekten anlamlıdır. Ancak bireyin, ailenin ve toplumun gündelik hayat pratiklerinin meşruiyet kaynağı olan bu ölçü, modernleşme ve sekülerleşme süreçleriyle birlikte zemin kaybına uğramış ve dünyevi kriterler ön plana geçmiş bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Aile, Modern, Seküler, Din, Çözümle.

THE DISINTEGRATION OF FAMILY IN THE MODERN-SECULAR PROCESS

Abstract

Modernity, whose roots are traced back to the Renaissance, marks a new era in world history. In this period, modernity emerged as a new mode of production, political style, society design and economic order. Therefore, the relationships of man-man, man-god and man-nature began to transform. The changing perception of truth is at the background of the changes that emerged in the modern individual and society. In other words, man was placed at the center of the man-god-nature triangle and the other two were defined in accordance with him. The role of religion in human life was replaced by scientific knowledge. Secularization, the natural consequence of modernization, is the process of distancing social life from the immutabilities of tradition and breaking ties with what is ethereal.

The changes and transformations initiated by placing man at the center resulted in a modern-secular process and the relationship between religion and family underwent a certain transformation during this process. These transformative dynamics impaired the traditional structure of the family institution and caused dissolutions. Within this process where such social and cultural changes took place, the family institution diminished both structurally and functionally and forms of marriage changed as well. In the meantime, institutions of family and marriage lost their importance and sanctity and adopted a secular disposition in a sense. The topic discussed in the article is this process of disintegration in the family institution.

Summary

Integration, which forms the basis of social life, is a social phenomenon where disintegrations occur in societies and institutions from time to time as a result of certain changes. From a sociological perspective, integration is indispensable for groups, institutions and states. However, today's world is changing rapidly. For this reason, sociologists acknowledge that change is natural, perpetual, inevitable and necessary, and that the processes of change show similarities even in different societies.

Culture is the cement of a society. Social disintegration occurs in societies where cultural integration is lost. Without integration, individuals and institutions cannot perform their roles, maintain their continuity in a healthy manner and social problems such as divorces, conflicts and violence emerge. According to this, social disintegration is the flexions and loosening in social relationships that shape a society in a disintegrating way. It is observed that there are many factors affecting the changes in family. These factors can be listed as industrialization, urbanization, disintegration of village congregations, emergence of a social structure based on the individualist world-view, obligation of people to engage in fields of activity that generate quick value, women engaging in life outside of family, marriages being delayed, career building, and the decrease in birth rates. Therefore, family is affected by these changing social relationships. From this aspect, the changes in the general structure and functions of family should be understood as disintegrations in the family institution as well as the separations in the interconnected activities of family members. For example, family was reduced by being transformed into nuclear family and signs of disintegration began to be observed. The cases of disintegrated, fragmented and incomplete families today are the most apparent examples of this.

In this context, the disintegration of family in the modern-secular process was analyzed under seven headings. 1. *Individualization*: This concept includes ideas and teachings that emphasize the importance and benefit of the individual. In this sense, individualism is a result of modernization. Modernity produced a type of individual who is in pursuit of his selfish pleasures, impatient, and unwilling to tol-

erate deprivation. In other words, individualization atomized the family institution and severed the relations and ties between family members. 2. *Erosion of the System of Values*: Although values such as compassion, respect, loyalty, patience, responsibility, sharing, devotion and trust, which are called *family values*, encompass a wide field, they cannot function as expected today. 3. *Transformation of Privacy*: The right of privacy can be defined as the selectivity and control of individuals in their relationships with themselves and others. For example, family corresponds to a private space. As a domestic space, home produces one of the most important, intimate and private fields of social environments. Individuals feel the effects of this surrounding and confinement throughout their lives. With the tanzimat reform era, certain regulations and the boundaries between private/public, the interior/exterior of home as a private space were disturbed and this situation began to change the lives of families and women in particular. For this reason, women gaining visibility became the criterion of westernization through abandoning private spaces. In the words of Michel Foucault, modern societies force individuals to “confess”, and “to tell the truth about sexuality”. For examples, the popular “talk-shows” in the United States, which are rife with debates on sexual harassment, abuse, abortion, rape and crime, serve as platforms where confessions are made and “the truth” is sought. 3. *Education of Girls*: There is a close relationship between the level of education and religious behavior. Researches show that religious life is more common in places where the literacy rate is low while the inclination towards adopting secular and rational values gains strength in cities where the schooling rate is high. While two out of three woman with college education engaged in companionate marriage, this rate decreases down to one third in women with lower than secondary education. These data show that the level of education enables the individualistic behavior patterns to become widespread and plays an important role in the disintegration of traditional values. 4. *Gender Equality*: In the modern age, big changes occurred in the roles and statues of individuals. For example, objections towards the traditional family structure increased, and the “*strong, independent and free*” woman profile, which constantly brings the position of the man in the family into question, became highlighted. This situation inevitably affects the hierarchical relationship types based on gender in families, the sense of role and intergenerational dependency relations in a permanent way. Although liberation and the level of equality discourse increased, the attempt to equalize the roles of men and women was not enough to shape a healthy and peaceful society as it is against the natural law. 6. *The Participation of Women in Working Life*: Paid employment of women outside the home became widespread with the industrial revolution, and this situation naturally led to the erosion of the traditional sense and domestic-religious values. Formerly, in the traditional structure, the husband would work to provide for his family and the wife would perform household chores. Now, both partners participate in working life and build careers, and such changes and modern approaches lead to various problems. Women prefer to lead their own lives instead of maintaining a problematic marriage as employment provides them with economic independence. It is observed that the level of income generates a similar effect. 7. *Changes in Criteria for Spouses*: The words of our Prophet on the subject: “a woman is married for four things; her wealth, her family status, her beauty and her religion, choose the religious woman”, is meaningful in this context. However, this criteria, which is the source of legitimacy for the daily live practices of individuals, families and societies, lost its ground with the processes of modernization and secularization, and earthly criteria come into the forefront.

Keywords: Sociology of Religion, Family, Modern, Secular, Religion, Disintegration.

GİRİŞ

Sosyal hayatta esas olan, bütünleşme ve dayanışma içerisinde yaşamaktır. Dolayısıyla irili ufaklı gruplar, kurumlar ve devletler bakımından da öncelikli olan bütünleşmedir. Durum genel olarak böyle olmakla birlikte, çözülme de sosyal bir vakıadır. Sosyal bütünleşmenin kavramsal karşılığı ise sosyal çözülmüzdür. Buna göre sosyal çözümme, bir topluluğu meydana getiren sosyal ilişkilerin, bütünlüğü bozacak şekilde esnemesi ve gevşemesidir. Bu durumda topluluk veya cemiyet artık işleyen bir bütün olma özelliğini büyük ölçüde kaybetmektedir.² Başka bir ifadeyle büyük bir sosyal sistem olan toplumun, çeşitli sebeplerle bu sistemin parçalarını oluşturan alt sistemlerinin yani aile, menfaat birlikleri, cemaatler, gruplar vs. işleyiş düzeninde dengesizlik görülmesi, düzensizliğin giderek artış göstermesi, örgütsüzdük, yapısızlık ve erime halini ifade eder. Bu şekilde meydana gelen sosyal değişimleri sosyal çözümme olarak vasıflandırmak mümkündür.³

Modernleşme modelleri, “modernleşmenin, bir anlamda çözümme, çatışma ve çeşitli huzursuzluklara yol açtığını belirlemede katkısı olmuştur. Bu durum, geleneksel yapının bozulması sonucunda kaçınılmaz olarak ortaya çıkar. Böyle bir durumun ortaya çıkması ise, toplumsal yapının çözülmesi değil, değişmesi anlamına gelir. Çözülen şey aslında toplumsal yapı değil, geleneksel toplumun bütünlüğüdür”.⁴ Geleneksel toplumun bütünlüğünün çözülmesi ise, tüm toplumsal yapının bütünlüğünün ortadan kalkması demek değildir. Aile konusunda da yaşanan bundan farklı bir durum değildir. Aslında çözülen şey bütünüyle aile yapısı değil, belki de geleneksel ailenin bütünlüğüdür. Ailede çözümler denilince sadece aile bireylerinin birbirlerine bağlı faaliyetlerinde ayrılıklar değil; ailenin genel strüktüründe ve fonksiyonlarında değişme anlaşılmalıdır. Aile yapısında değişikliği gerektiren hallerse; çocukların aileden ayrılmaları, karı kocanın birbirinden ayrı yaşamaları veya boşanmaları ile ölüm gibi hallerdir. Bu gibi durumlar, aile bireylerinin birbirine bağlılıkları oranında etki yapar.⁵ Sosyal bir kurum olarak aile de toplumdaki değişimlerden payına düşeni alır. Dolayısıyla bir toplumun genel değişme yasalarının tespit edilip bunların ailede ne kadar

² Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Genel Sosyoloji* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995), 297.

³ Orhan Türkdoğan, *Değişme - Kültür ve Sosyal Çözülme* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., 1998), 162; Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yay., 2014), 361.

⁴ Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000), 242.

⁵ Rezan Şahinkaya, *Psiko-Sosyal Yönleriyle Aile* (Ankara: Ankara Ü Ziraat Fakültesi Yay.. 1967), 199.

etkili olduğunun araştırılması daha sağlıklı bir yoldur. Buna göre mesela farklılaşma ve işlevlerde ayrışma, genel toplumsal bir yasa olarak görülüyor. Elbette aile de buna uygun olarak çok işlevlilikten daha az işlevliliğe doğru bir gelişme gösteriyor. Yine bu anlayışa göre aile homojen formel yapılarından yani geniş aileden çekirdek aile haline gelerek küçülmüş ve hatta çözülmeye belirtileri gözlenmeye başlanmıştır. Günümüzde çözülen, parçalanmış ve tamamlanmamış aile⁶ olguları da bunun en bariz örnekleridir.⁷

Modern toplumda, tüm kurumlarda görüldüğü gibi aile sistemi de değişme halindedir. Ailenin değişmesinde ise nüfusun şehirlere akması, köy cemaatlerinin çözülmesi, ferdiyetçi hayat görüşüne bağlı bir sosyal yapının oluşması, insanların çabuk değer üreten faaliyet alanlarına atılma mecburiyetleri, kadınların ailenin dışındaki hayata girmeleri gibi faktörler rol oynamıştır. Buna göre aile kurumunun bir kriz ve çözülme içinde olduğu söylenebilir. Modern süreçlerin ortaya çıkardığı ve sekülerleşmenin ivme kazandırdığı manevi boşluk, mikro toplum sayılan ailenin ve akrabalık sisteminin mana etrafındaki birlik ve bütünlüğünü ortadan kaldırmıştır. Aile içi rollerde yapı ve anlayış değişikliği, aile kurumu ve sisteminin kültür aktarma fonksiyonunu yerine getirememesine ve sosyo-kültürel normları içselleştirmekten uzak nesillerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum ise, sonuçta ailenin davranış örüntülerinin değişmesine ve toplum normlarından kopmuş ve uzaklaşmış bir takım davranışların ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁸ Zamanımızda maddi kültür süratle değişirken; manevi kültür ve bunun dayanağını teşkil eden müşterek değer hükümleri ve müşterek gayeler, maddi kültür kadar kolay ve çabuk değişmemektedir. Aynı şekilde maddi ve manevi kültürlerin değişme hızı arasındaki bu nispetsizlik, cemiyette bazı çözülmelere sebep olmaktadır.⁹ Mesela aile müessesesinde kanun yolu ile poligaminin önlendiği bir cemaatçi yapıda poligamiye imkân veren adetler hukuka ters düşükleri için, hukuk müessesesinin ifa etmesi gereken fonksiyonlarla fertlerin rolleri arasında uyumsuzluk meydana gelmesi buna

⁶ Sosyo/ekonomik aşamalara göre aile: Sanayi öncesi aile, sanayi ailesi ve sanayi ötesi toplu ailesi olarak üçe ayrılmaktadır. Sanayi ötesi toplumu ailesi ise, kendi arasında çözülen, parçalanmış ve tamamlanmamış aile tiplerine ayrılmaktadır. Çözülen aile ile anlatılmak istenen yalnız karı kocadan meydana gelen ama aralarında sıkı bir ilişkinin olmadığı bir aile tipidir. Parçalanmış aile ise, çekirdek ailenin üyelerinin birisinin sonradan yok olması sonunda ortaya çıkan bir aile tarzıdır. Yani eşlerden biri (çocuklarıyla) varlığını bağımsız olarak sürdürmektedir. Bunlara karşılık tamamlanmamış aile, çekirdek ailenin hiçbir zaman kurulmamış halidir. Genellikle gayrimeşru çocuklarla annelerinden, ender olarak da aynı konumdaki çocuklarla babalarından oluşmaktadır bkz. Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi* (İstanbul: Açılım Kitap, 2013), 62-63.

⁷ Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi*, 59; Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, 288-289.

⁸ Veysel Uysal, *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yay., 2006), 28.

⁹ Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, 295.

örnektir.¹⁰ Oysa kültürün tek tek bazı unsurlarında değişmeler olsa da, bir değerler sisteminin hayatı düzenleyici etkisi sürekli olarak hissedilir.¹¹

Bu bağlamda modern-seküler süreçte ailenin çözülmesi meselesi değerlerimizin aşınması, mahremiyetin dönüşümü, eğitim, bireyselleşme, kadın ve erkek rolleri, kadının çalışma hayatına katılması, evlilik yaşı, annelik rolü ve çocuk sayısı, eşlerde aranan kriterler izleğinde çözümlenmeye çalışılacaktır.

1. BİREYSELLEŞME

En genel anlamıyla, bireyin ve bireysel olanın dışında kalan hiç bir şeye öncelik ve üstünlük tanımayan; bireyin önemini ve çıkarını vurgulayan fikirleri, öğretileri içeren bireycilik, sosyolojik anlamda, “*kendi kendine yeten, kendisini yönlendirebilen rasyonel bireyi, toplum ve devlet karşısında ön plana çıkartan, tüm toplumsal oluşumların temel ve en yüksek amacının bireyin haklarını korumak, bağımsızlığını güvence altına almak olduğunu savunan bir anlayışı ifade etmektedir*”.¹² Diğer bir ifadeyle geleneksel olmayan, önyargıları aydınlatıp onlardan kurtulmayı, sorgulayıp yeniden değerlendirmeyi, bağımlılıktan bağımsızlığa; edilgenlikten etkinliğe; boyun eğmişlikten özgürlüğe; teslim olmuş bir kimliksizlikten ya da kolektif kimlikten bağımsız kişiliğe ve özgür bireyliğe geçişi simgeler.¹³ Bu manada: 90’lı yıllarda piyasa mekanizmasıyla etkileşimin artması, farklı yaşam deneyimlerinin ortaya çıkması ve İslami aktörlerin özellikle mütesettir kadınların eleştirel seslerinin yükselmesiyle İslamcılık bir dönüşüm geçirmiş; hatta Müslümanlar arasında da “inancın bireyselleşme”si sürecinde olduğu gündeme getirilmiştir.¹⁴

İdeal ve istikrarlı bir bireycilik yerine, modernleşmekte olan ülkelerde, geniş aile ve akrabalık sistemi gibi daha önce kararların birlikte verildiği ortamlar ve alt kurumlar yok olduğu için, kişiler, toplumsal denetimin çözülmesiyle doğan bir bireyciliğe sahip olmuşlardır. Bu manada bireycilik, modernleşmenin bir sonucudur.¹⁵ Modern toplumda her insan birey olarak kendisini diğer insanlarla eşit olarak görmektedir. Aslında modern-

¹⁰ Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, 295.

¹¹ Yılmaz Özakpınar, *Batılılaşma Meselesi ve Mümtaz Turhan* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1997), 156.

¹² M. Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yay., 2011), 55.

¹³ Necla Arat, “Türkiyede Kadınların Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Zorlukların Sosyo-Kültürel Nedenleri”, Ed. Necla Arat, *Türkiyede Kadın Olmak* (İstanbul: Say Yay., 1994), 44.

¹⁴ Kenan Çayır, *Türkiyede İslamcılık ve İslami Edebiyat: Toplu Hidayet Söyleminden Yeni Bireysel Müslümanlıklara* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay., 2008), 171.

¹⁵ Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye*, 235.

lik, bireyciliğin ve bireyselliğin artışı anlatır.¹⁶ Max Weber'in ifadesiyle modern toplum düşüncesinin siyasal boyutu “*bireyselleşme kavramına bağlı olarak çoğulculuk, katılımcılık ve otoritenin rasyonelleşmesi gibi unsurları içermektedir*”.¹⁷ Kentlerin, modernleşme sürecinde kendisine belli işlevsellikler atfedilmiş ve kırsal alanlardan farklı biçimde, sosyal baskı mekanizmalarının sınırlandığı, akrabalık ilişkilerinin gevşediği, mesleki örgütlenmeler ve uzmanlıkların ortaya çıktığı, bireyin “biz” den daha çok “ben” olarak toplumsal ilişkilerde yer aldığı toplum özellikleriyle öne çıktığı görülmektedir.¹⁸ İnsanların “birey” olduğu fikrinin yayılması, bağımsız ve özgür insan anlayışının felsefi güç haline gelişi, aslında modern erkeklik ve modern kadınlık değerlerinin inşasını olanaklı kılmıştır.¹⁹ Amerikan toplumunda ortaya çıkan aşırı bireycilik üzerine çalışmalar yapan bazı sosyologlar, bireyci eğilimlerin artması ile toplumun ahlaki bütünlüğünün zayıflayacağı şeklinde bir tez ortaya atmışlardır.²⁰ Dolayısıyla hem Batı’da hem de ülkemizde boşanma oranlarının geçmişe göre artış göstermesinin temelinde büyük oranda Modernite vardır. Modernite, bencil zevklerinin peşinde koşan, sabırsız, mahrumiyetlere katlanmak istemeyen bir insan tipi ortaya çıkarmıştır. Bu tür bir insan modeli aileyi ve evlilik gibi sorumluluk gerektiren hususları bir yük gibi görmeye başladığından boşanmaların sayısı günden güne artmaktadır.²¹ Aslında aile ve alt kurumları, eşler ve çocuklar arasındaki ilişkilerde olması gereken sevgi, saygı, sadakat, sabır, bağlılık, paylaşım gibi değerler üzerine kurulan ve süreklilik isteyen toplumun en küçük ünitesidir. Zira aile olmazsa, toplum da olmaz. Onun içindir ki ailenin, bütün üyeleriyle yani anne-baba, çocuklar, dede, nine vb. fertlerin birbirinden müstakil ve bağımsız şekilde değil, bir bütünlük içinde düşünülmesi gerekmektedir.

Sanayileşme, kentleşme ve modernleşmenin sonucu olan bireycilik, kendi kendine yeten, bireyin haklarını korumak, bağımsızlığını güvence altına almak olduğunu savunan bir anlayışla aile içerisinde kadın, erkek, çocuk gibi ayrı kategoriler ihdas etmekte ve bunları birbirinden bağımsız, ilişkisiz bir şekilde konumlandırmaya neden olmaktadır. Hiç şüphesiz ki

¹⁶ Peter Wagner, *Modernliğin Sosyolojisi* (İstanbul: Ayrıntı Yay., 2005), 30.

¹⁷ Mehmet Tayfun Amman, *Kadın ve Spor* (İstanbul: Morpa Yay., 2006), 20.

¹⁸ Celalettin Çelik, *Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına* (İstanbul: Hikmetevi Yay, 2013), 22.

¹⁹ Serpil Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler* (İstanbul: Metis Yay., 2009), 48.

²⁰ Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, 55.

²¹ Nevzat Tarhan, *Son Sığınak Aile* (İstanbul: Nesil Yay., 2015), 127.

bir ailede çocuklar, karı-koca, kadın ve erkek, anne, baba kategorileri birer gerçekliktir. Ancak bunlar hiçbir zaman biri değerinin rakibi ve birbirinden bağımsızlaşarak, aralarına suni sınırlar çizilmiş ve atomize olmuş değillerdir. Aslında ailedeki tüm fertlerin birbirleri ile bağlılık ilişkilerinin devam ettirilmesi çok önemlidir. Bu manadaki bağlılık ilişkilerinin devam etmemesi ailede parçalanmayı ve çözülmeyi gündeme getirir. Zira bireyselleşme, aileyi atomize etmiş, aile üyeleri arasındaki ilişkileri ve bağları kopma noktasına getirmiştir. Bu tür ailede üyeler arasındaki ilişkilerin giderek zayıflaması ve neticede kopması söz konusu olabilmektedir. Bunun örneklerini Batı'daki aile yapısında fazlasıyla görebilmekteyiz. “*Tek Ebeveynli Aile*” kavramı, artık literatüre yerleşmiş durumdadır. Tek ebeveynli aile, karı-kocanın birbirinden ayrı yaşadığı ve çocukların anne veya babasından birisinin yanında bulunduğu bir aileyi ifade etmektedir. Ailenin bu şekilde parçalanması en başta bireyselleşmenin etkisinin olduğu bir sonuçtur. Batı ailesinde çocuklar on sekiz yaşından itibaren ailelerinden tamamen bağımsız olabilmektedirler. Çocuğun topluma kazandırılması, sorumluluk üstlenmesi açısından bu durum bir yere kadar olumlu bir işlev görmektedir. Ancak burada aile ile olan bağlılık, duygusal iletişim, sevgi bağı, fedakârlık, paylaşma ciddi olarak zarar görmektedir. Çünkü fert sürekli bir biçimde ailesinin desteğini yanında hissetmek istiyor; böylece kişi, yalnızlığın parçalayıcı etkisinden dini, ailevi ve toplumsal normlar sayesinde uzaklaşarak güven içerisinde yaşamını sürdürebiliyor. “*Bu bağlamda aile bağlarının sadece kanunlarla korunamayacağını da vurgulamak gerekmektedir. Türkiye’de ise anne-baba ve çocuk arasındaki bu iletişim ve bağlılık, Batı’ya göre çok daha iyi bir noktadadır. Ancak burada da çocuklar üzerine aşırı korumacı bir tavır söz konusudur*”.²² Bu da elbette sorumlu fertler olarak çocukların topluma kazandırılması ve uyumu noktasında problemler ortaya çıkarabilmektedir. Dolayısıyla bu iki yönü dengede tutmak elzem bir durum olarak ortaya çıkmakta yani çocuklara sorumluluk kazandırma ve ilgilenme meselesini yeterli seviyede vermek gerekmektedir.

Bireycilik, toplumsal sosyal sermayeyi de zayıflatmaktadır. Zira “toplumsal ortak değerler bütünü” olarak tanımlanan sosyal sermaye ile bireycilik, amaç ve anlayış bakımından farklılık göstermektedirler. Bireyciliğin sosyal sermaye bağlamında diğer bir sonucu ise, topluluk ruhundan yoksunluk ve dine karşı mesafeli durmaktır. Oysa topluluk ruhunun ve bütün-

²² Mustafa Tekin, “Sekülerleşme Bağlamında Aile ve Kadın”, *Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu (SEKAM)*, (İstanbul: SEKAM Yay., 2012), 118-119.

leşmenin yegâne sağlayıcılarından birisi inanç ve dindir. Müşterek kutsallıklara inanan insanlar; ortaklaşa düşünüş, davranış ve iş güç/eylem birliği içerisindeyler. Böylece bir insan yığını, bir cemaat haline gelebilir. Bunun en güzel örneği, dini bir grupta müşterek kutsallara inananların kurdukları topluluklardır. Bu toplulukların üyeleri ortaklaşa inanış, ortaklaşa tapınma ve ortaklaşa dini yaşayış sonucu o kadar sıkıca birbirlerine bağlanır ve birleşirler ki, bu birlik karşısında servet, meslek, toplumsal konum gibi farklar tamamen önemlerini kaybederler.²³ Yani dinlerin en önemli toplumsal işlevi bütünleştirmedir. Nitekim Mekke'den Medine'ye göç eden Müslümanlarla Medineliler o kadar birbirlerine yaklaştılar ki bu hal ancak bütün Müminler kardeşir sözüyle anlatılabilir.²⁴

Bir toplum, sırf bireysel seçim ve özgürlüklerin genişlemesine yönelik olarak sürekli normları yeniler veya tepetaklak ederse o toplumda düzen intizam olmaz ve hatta toplum kargaşaya sürüklenecek ve düzenini yitirecektir.²⁵ Özellikle günümüz dünyasında teknolojik yenilikler açısından sınır tanımayan toplumlar, kişisel davranış örüntüleri açısından da sınır tanımayacak hale gelir; bunun sonucunda da, dağılan ailelerin, çocuklarına karşı görevlerini yerine getiremeyen ebeveynlerin, karşılıklı sorumluluklardan kaçan akraba ve komşuların, yurttaşlık görevlerini göz ardı edenlerin sayısında bir artış meydana gelebilmektedir. Sonuç itibarıyla bu durum da ailevi ve toplumsal normlarda çözülmeye, suç oranlarının yükselme trendi göstermesine neden olabilmektedir.

2. DEĞERLER SİSTEMİNİN AŞINMASI

Sosyolojik açıdan *"kişiye ve gruba yararlı, kişi ve grup için istenilir, kişi veya grup tarafından beğenilen her şey"*²⁶ olarak tanımlanan değer, bireylerin herhangi bir kişi, varlık, olay, durum ve benzeri karşısında ortaya koyduğu duyarlılıklarıdır. Mesela genel kabul görmüş olan hoşgörü, sevgi, saygı, cesaret, doğruluk, yardımlaşma, temizlik, nezaket vb. toplumsal ve ahlaki değerler bunlar arasında sayılabilir. İnsanlar daima bu değerlerin merkezinde yer almaktadır.²⁷ Davranışlarımıza yol gösteren değerler aynı zamanda on-

²³ Mehmet Taplamacıoğlu, *Din Sosyolojisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1983), 24.

²⁴ el-Hucurat, 49/10; Celalettin Çelik, "Sosyal Bütünleşme ve Din", Edit. Mehmet Bayyığıt, *Din Sosyolojisi*, (Konya: Palet Yay., 2014), 170.

²⁵ Zahir Kızmaz, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç: Suç Oranlarının Artışı Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme", *Mukaddime*, 5 (2012), 61-62.

²⁶ Ertuğrul Yaman, *Değerler Eğitimi* (Ankara: Akçağ Yay., 2012), 17.

²⁷ Nitekim Milli Eğitim Bakanlığı değerler eğitimi konusunda (2010/53) No'lu "İlk Ders" konulu genelinde, değerler eğitimi konusunun okullarda nasıl yürütüleceğine ilişkin Talim ve Terbiye Kurulu

lara rehberlik eden inançlar ve kurallardır. Bir eylem ve davranışın yerinde olup olmadığını, etkililiğini, güzelliğini ve ahlaki olup olmadığını belirlemeye yarayan ilke ve standartlardır. İnsanlar, değerlerin etkisiyle düşünce sistemlerini oluşturur ve onun aracılığıyla dünyayı anlamaya çalışırlarken; sosyal çevresindeki olayları da aynı şekilde anlamaya ve anlamlandırmaya çalışır. *“Bireylerin değerlerle karşılaştıkları ilk ortam, çocukluk dönemlerinin geçtiği aile kurumudur. Değerlerin kazandırılması hususunda aile birincil derecede önemlidir. Bireyin kişilik ve karakter gelişimi aile temelli kurgulandığı için, değerler eğitimine aile boyutuyla yaklaşmak ve burada sağlıklı bir zemin oluşturmak bir zorunluluktur”*.²⁸

İnsanların birlikte yaşadığı her yerde kurallar, dolayısıyla normlar ve değerler vardır. Hepimiz toplumsal hayatın içinde normlar ve değerlerle birlikte yaşarız. Değerlerden soyutlanmış ve yoksun kalmış bir toplumsal hayat düşünülemez. Bu manada aile ve akrabalık sistemi de toplumsal ve kültürel yönden, toplumda geçerli ve benimsenmiş olan pek çok değer hem kaynağı hem aktarıcısıdır. Sevgi, saygı, sadakat, sabır, sorumluluk, paylaşma, fedakârlık ve güven duygusu gibi değerler seti geniş bir alanı kapsamakta ve *aile değerleri* olarak adlandırılan, bu değer ve normların başında gelmektedir.²⁹ Büyük dünya dinlerinin etkileriyle oluşmuş olan pek çok değer ve norm, önemli oranda aile yapıları üzerinde etkili olmaya devam etmektedirler. Dolayısıyla bu vb. *“ailevi, toplumsal ve ahlaki değerler, hayatın amacı olarak kabul edildiği ve uğrunda çabalamaya değer görüldüğü zaman hem bireyi hem de toplumu yüceltir. İnsan yaşamının bütün bu alanlarında öne çıkan değerlerin birey, aile ve toplum hayatında korunması, geliştirilmesi ve yeterince yaşanıyor olması hayatın kalitesi açısından büyük önem taşır”*.³⁰ Bu, bir yönüyle bir eğitim işidir ve değerler eğitiminin en etkili yeri

kararıyla konuya verdiği değer ve önemi ortaya koymuş ve eğitimcilerle rehberlik yapmıştır: *“Günümüzde küreselleşme; siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda pek çok gelişmeye imkân sağlarken bir taraftan da toplumsal yaşamı tehdit eden risk ve sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bireyi, aileyi, yaşadığımız toplumu ve dünyayı tehdit eden risk ve sorunların çözümünde, toplumsal yaşamımızın temel yapısını oluşturan milli, manevi, sosyal, ahlaki ve kültürel değerlerimizden olan yardımlaşma, dayanışma, hoşgörü, misafirperverlik, vatanseverlik, doğruluk, iyilik, temizlik, çalışkanlık, dürüstlük, sevgi, saygı, duyarlı olma, adil olma, paylaşımcı olma gibi kazanımlarımız en önemli referans kaynağımızdır.”*

²⁸ Yaman, *Değerler Eğitimi*, 18; Feyzullah Eroğlu, *Davranış Bilimleri* (İstanbul: Beta Basım Yay., 2007), 191; Mahmut Tezcan, “Çocuk Eğitiminde Ailenin Rolüne Sosyolojik Bir Bakış”, Ed. Beylü Dikeçligil - Ahmet Çiğdem, *Aile Yazıları. 1; Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç* (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., 1990), 271; Nevin Meriç, *Fetva Sorularında Değişen Kadın Yaşamı* (İstanbul: Elest Yay., 2004), 12.

²⁹ Halil İbrahim Sağlam, *Bir Değer ve Eğitim Merkezi Olarak Aile* (Ankara: Pegem Akademi, 2017), 20.

³⁰ Yaman, *Değerler Eğitimi*, 286; Uysal, *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, 14; Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi Kültürel Psikoloji* (İstanbul: Koç Ü Yay., 2010), 167.

elbette ki ailedir. İslam kültüründe aile değerleri,³¹ genel ahlakın temel değer ve ilkelerinin bir parçasıdır. Zira Kur'an, Müslüman toplumu "orta ümmet" olarak nitelendirmektedir. Orta veya vasat ümmet olma özelliği, her türlü ifrat ve tefritten uzak olmak demektir.³² Her toplum için önem arz eden emanete ihanet etmemek, verilen sözü tutmak, yalan söylememek, önyargılı olmamak, boş şeylerden kaçınmak, doğru bilgi ve habere dayalı karar vermek, zorluklara karşı sabretmek, ikiyüzlü olmamak, kin ve öfke-den uzak durmak, yardımlaşmak, ağırbaşlılık, samimiyet/içtenlik, affedici ve alçak gönüllü olmak, büyülenmemek, dedikodu ve iftiradan kaçınmak, insanlarla alay etmemek, özel yaşama saygı duymak, namuslu olmak ve misafirperverlik gibi ilkeler ve değerler, İslam ahlak ilkeleri arasında son derece önemli bir yer tutar. Çocuğun, aile ile birlikte bu değerleri kazanması konusunda Hökekleli şunları ileri sürmektedir;

Çocuğun vicdanı, anne baba ve diğer aile büyüklerinin kuralları ve bu ahlak ilkelerini uygulamaları ile şekillenmeye başlar. Bu yüzden aile iyinin, doğrunun, güzelin, kutsalın fark edilmesi ve ortak bir yaşam süreci içerisinde öğrenilip içselleştirilmesinde etkili bir kaynaktır. Hatta çocuğun ailede öğrendiği birçok davranış kuralı ve örneği hayatının sonuna kadar ona rehberlik eder. Bunları zaman içerisinde geliştirip genişletir, değiştirip yerine yenilerini koyduğu da olur. Fakat günümüzde yaşanan hızlı değişimler ve toplumsal şartlar, ailenin çocuklarına rehberlik etme işlevi ve görevini büyük ölçüde zaafa uğratmıştır. Çoğu anne-baba çocuğuna ne öğretmesi, nasıl öğretmesi ve davranması gerektiği hususunda büyük tereddütler yaşamaktadır. Bu alanın ise, bir tereddütler alanı olmaması gerekmektedir. Zira aile ve toplum değerleri arasında bir devamlılık ve tamamlayıcılık olması ölçüsünde ancak çocuğun sağlam bir karakter geliştirmesi mümkün olabilir.³³

Günümüz modern toplumlarında ise çoğu durumda kopukluklar, çelişkiler ve doldurulamayan boşluklar vardır ve bu konulardaki makas giderek açılmaya devam etmektedir.

³¹ İslam ailesinde anne-baba, üzerlerine adeta titrenilen değerlerdir. bkz. el-İsra 7/ 23; el-Enam 6/151; el-Lokman 31/ 14; et-Teybe 9/24; el-Lokman 31/14. İslam ailesinde çocuklar da, Allah'ın bir emaneti olarak değer taşır. bkz. eş-Şura 42/ 49-50; el-En'am 6/140; el-Enfal 8/28; el-Münafikun 63/3; el-Kehf 18/46; el-Lokman 31/16-17

³² Sözgelimi tüketim ve harcamalarda cimrilik kadar savurganlık da kınanmıştır. Orta yol, ölçülü olarak tasarruf etmeyi ve cömert olmayı gerektirmektedir. bkz. el-Furkan, 25/67.

³³ Hayati Hökekleli, *Ailede, Okulda Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi* (İstanbul: Timaş Yay., 2013), 289.

Dünyada büyük değişimler yaşanmakta bu değişimlerin giderek hızlandığı görülmektedir. Bu değişimlerin ana karakterini ise, modernlik ve onun tabii bir sonucu olan sekülerlik oluşturmaktadır. Bu anlamda hızlı değişimlerin yaşandığı alanlardan birinin de aile ve ailevi değerler olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı'daki geleneksel aile yapısını hürriyet, eşitlik, kadının çalışması, feminizm vb. tartışmalar giderek değişime zorlamıştır; aynı değişim süreci, günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Değişim, kendi doğal mecrasında bir süreç işi olmasına rağmen Türk toplumu, daha çok üstten bir değişime zorlanmıştır. 1960-70'lerde bile geleneksel aile yapısının devam ettiğini, evliliğin, ailenin ulvi bir emanet ve aşkın uzantıları olan bir yuva anlayışıyla korunduğunu görebilmekteyiz. Ailedeki sevgi saygı, sadakat, paylaşım, mahremiyet, kanaatkârlık gibi değerlerin korunmasına özen gösterilmekte, evliliğin sonuna kadar devam ettirilmesine azami gayret sarf edilmesi yönünde bir ortak anlayışın varlığı dikkat çekmektedir. Bir başka deyişle, “boşanma Allah'ın en sevmediği helal”³⁴ şeklinde değerlendirilerek “aile”, korunması ve sürdürülmesi gereken ulvi bir çatı olarak görülmektedir.³⁵

Ülkemizde 1980'lerden sonraki değişim ve dönüşüm ise oldukça hızlı bir biçimde olmuştur. Çünkü bu dönem dışı daha açık modernleşme politikalarının uygulandığı, iletişim imkânlarının yaygınlaştığı ve sosyal mesafenin azaldığı bir sürece tekabül etmektedir. Bu yıllardan itibaren cep telefonları ve internet insanların gündemine girmiş; batılı aile tarzı ve yaşam, iletişim kanallarıyla Türkiye'yi de ciddi olarak etkilemiştir. İnternet ve sosyal medyanın diğer enstrümanları bu iletişimi daha da arttırmış ve etkileşimi farklı boyutlara taşımıştır. Küreselleşme ile birlikte devam eden modernleşme, kentleşme, sanayileşme süreçleri; elbette insanların evlilik, ebeveynlik, aile yaşamı ve cinselliğe ilişkin bakışlarının değişmesinde, geleneksel kadın ve erkek rollerinin farklılaşmasında, evlilikten beklentilerin çeşitlenmesinin ve değişimin zeminini oluşturmuştur. “Zaman içinde boşanma oranlarındaki hızlı artış, tek ebeveynli ailelerdeki artışlar, evliliğe karşı çıkış ve/veya evliliği erteleme, nikâhsız birliktelikler ve çocuk yapmama eğilimindeki yükseliş, aile-içi şiddet, eşcinsel ve sanal evlilikler, arkadaşlık siteleri vb. mekanizmalar Türkiye'de de, dünyada olduğu gibi ailenin yeni dönemde karşılaştığı riskler olarak kabul edilmektedir.”³⁶ Eğitim seviyesinin

³⁴ Ebu Davud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistani, *Sünen'ü Ebu Davud*, I-V (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyan, 1998), “Talak”, 9-10.

³⁵ Tekin, “Sekülerleşme Bağlamında Aile ve Kadın”, 116-117.

³⁶ F. Beylü Dikeçliçil, “Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu”, Ed. Mustafa Aydın, *Aile Sosyolojisi Yazı-*

yükselmesiyle birlikte maddi refahın artması da, değerlerin aşınmasında ve dolayısıyla evlilik ve aile kurumunun çözülmesinde pay sahibidir.

Genel olarak modernleşme süreçleri ülkelerin geleneksel değerlerini ve denetim düzenini zayıflatıcı bir işlev gördüğü için suç oranlarının artışı da etkilemektedir.³⁷ Geleneksel değerler, aslında, bir bakıma sosyal sermaye demektir. Bunlar o toplum ve aile için hayati önem arz etmektedirler. Fukayama toplumsal sermayeyi; “aralarında işbirliğine izin veren bir grubun üyelerince paylaşılan, yazılı olmayan bir dizi değerler ve normlar olarak” tanımlamaktadır. Genelde toplumbilimciler tarafından sosyal sermaye, “toplumun ortak değerler bütünü olarak” görülmektedir. Fukayama’ya göre tüm toplumlarda sosyal sermayenin en önemli kaynağı ise, ailedir.³⁸ Güven ise sosyal sermayenin merkezi özelliğini teşkil etmektedir. Bir başka ifadeyle güven meselesi, sosyal ilişki ağlarının karşılıklı bir biçimde kurulmasını sağlarken, bizzat cemaatin üyelerince de deneyimlenebilen bir mübadele şeklinde tanımlanmaktadır.³⁹ Toplumsal sermayenin karşıtısı ise, toplumsal bozulmadır. Bu çerçevede kültürel, ahlaki ve toplumsal değerlerin aşınması sonucunda işlenen suçlar, aile ve akrabalık sistemlerinin çözülmesi, şiddet, uyuşturucu kullanma, intihar olayları ve benzeri şeklindeki işaretler, toplumsal çürüme ve bozulmanın önde gelen göstergeleri olarak görülmektedir.

Sosyal kontrol kuramı, sosyal denetimin, kriminolojik olarak suç üzerindeki etkisine dikkat çeker. Bu kuram suç ve suçluluğu, “*bireylerin; aile, akraba, okul, din ve arkadaş gibi geleneksel kurumlara ve değerlere olan bağlılıklarının zayıflaması ile açıklamaktadır. Kuramın ilk temsilcilerinden olan Hirschi’ye göre bireylerin; aile, okul, din ve arkadaş gibi geleneksel kurum veya unsurlara olan bağlılıkları ne kadar güçlü olursa, onların suç işleme olasılıkları da o denli az gerçekleşecektir. Aynı şekilde; geleneksel kurumlara olan bağlılıklarının zayıflaması ile birlikte suça yönelme olasılığı artmaktadır*”.⁴⁰ Çocukluk dönemlerinde yeterli bir içsel denetiminin gelişmeyişi veya içsel denetim mekanizmasının sonradan işlevselliğini yitirmesi, aile, arkadaş ve okul ortamlarında kazanılan sosyal rollerin birbiriyle çatışır nitelikte olma-

ları (İstanbul: Açılım Kitap, 2014), 20.

³⁷ Kızmaz, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç: Suç Oranlarının Artışı Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme”, 59.

³⁸ Kızmaz (Akt.), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç: Suç Oranlarının Artışı Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme”, 62.

³⁹ Kızmaz (Akt.), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç: Suç Oranlarının Artışı Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme”, 62.

⁴⁰ Kızmaz (Akt.), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç: Suç Oranlarının Artışı Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme”, 64.

sı gibi durumlar, bireyin sosyo-kültürel, dini değer ve kurumlara olan bağlılığını zayıflatmaktadır. Sosyal kontrol kuramına göre bu zayıflık, bireyin suç veya sapkın tutum geliştirmesinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla sosyal sermayenin zayıflaması, sosyal denetimin zayıflamasına yol açmaktadır. Bu nedenle; seyahat, iş ve yerleşimsel hareketlilik, aile yapılarının değişmesi ve zayıflaması, değerlerin zayıflaması ve bireyselliğin gelişimi de sosyal denetimi zayıflatan gelişmeler olarak kabul edilmektedir.

Aileyi ve toplumu tehdit eden güncel risklerin arka planında ise modernizm, kent yaşamı, akrabalık ilişkilerinin zayıflaması veya bozulması, meslek ve statünün insan ilişkilerinde daha belirleyici olması, insani ilişkilerde mantığın artırılıp duygunun azaltılması, kadının çalışma hayatına katılması, bencilce davranış, kural tanımama ve cinsel arzularını dizginlememe ve hiçbir edimden ötürü kendini yargılamayıp sınırlandırmayan, sorumlu tutmayan bir kişilik tipinin ortaya çıkmasının yatmakta olduğu söylenebilir.⁴¹ Ama hala, mevcut durum ve şartlar küresel ölçekte, bu kişilik tipini üretmeye ve ona kaynaklık etmeye devam etmekte; dolayısıyla insanlığın ortak değerleri giderek farklılaşmakta, özellikle de evlilik, aile ve akrabalık değerleri günden güne değer kaybetmektedir. Nitekim bir araştırmada; bir şekilde varlığını sürdüren dini inanç ve teamüllere rağmen doğum, sünnet, evlenme ve ölümlerde cereyan eden dini geleneklerin son 30 sene içinde giderek zayıflamış olduğu ifade edilmektedir.⁴²

3. MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ

Geleneksel toplumdan modern topluma geçişle birlikte son zamanlarda kamusal alan özel alan ayrımı ortaya çıkmış ve bireysel özgürlüklerden daha çok bahsedilmeye başlanmıştır. Mahremiyet hakkı, bu özgürlüklerin başında gelmektedir. Bu hakkı, kişinin kendi üzerindeki ve diğer kişilerle ilişkilerindeki seçiciliği ve kontrolü olarak tanımlamak mümkündür. Dolayısıyla mahremiyet hakkının, kamusal ve toplumsalın tahakkümüne karşı özgürleştirdiği ve bireye nefes alma alanı açtığı veya bıraktığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle insanı insan yapan niteliklerden biri mahremiyet duygusuna sahip olmasıdır.⁴³ Geleneksel toplumda sosyal organizasyon kutsalla sıkı bir bağlılık arz etmekte ve böylece kutsal ile kutsal-dışı toplumda birbirine sarmaş dolaş bir vaziyet almaktadır. Hayatın hemen bütün alanlarında;

⁴¹ Ünal Şentürk, "Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler", *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi* 14 (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yay., 2008), 12.

⁴² İbrahim Yasa, *Hasanoğlan Köyü* (Ankara: Doğu Matbaası, 1955), 223.

⁴³ Ayşe Şimşek, *İslam ve Osmanlı'da Mesken Mahremiyeti* (Konya: Konya İl Müftülüğü Yay., 2016), 13.

iktidar sahasında, aile sisteminde, akrabalık ilişkileri ve bütün sosyal faaliyetler aynı zamanda hem dini bir anlamı hem de mahremiyeti içerisinde barındırmaktadırlar.⁴⁴ Mesela aile, özel alana; mahreme karşılık gelmektedir. Temel toplumsal kurumlardan birisi olarak aile ve buna bağlı olarak akrabalık sistemi, mahrem alanlarda karşılıklı üretilen ilişkilere kaynaklık etmektedir. Bu yüzden sistem, üyelerine kendine has ve özel bir sosyal çevre üretmekte ve sunmaktadır. Toplumun tüm kuralları, değerleri, normları, ahlaki ve dini unsurları hatta siyasal kuralları da ilk olarak aile tarafından bireye öğretilmektedir.⁴⁵ Çocuğun yetiştirilmesi, toplumsal hayata hazırlanması ve sosyalleşmesi ailede tecrübe edilmektedir. Böylece aile, dini bir görev olarak toplumlarda çocukların eğitilmesini, onlara inançların ve değerlerin, mahrem duyguların aktarılmasını ve aynı zamanda bunların sürdürülmesini sağlayan bir kurum olarak dikkat çekmektedir.⁴⁶

İnsanlar, toplumsal varlıklar haline gelirken değerleri, inançları ve tutumları da kazanmaktadırlar. Başka bir ifadeyle insanoğlunun toplumsal ilişkilerle tanışması, ailede başlamaktadır. Böylece aile, çocuğu mevcut toplum düzenine ve geleneğine dâhil ederken onu muhafaza etmektedir. Dolayısıyla aile, muhafazakârlık açısından son derece önemli bir kurumdur. Özellikle toplumda din ile birlikte toplum düzeninin sağlanmasında ve sürdürülmesinde önemli sorumluluklara kaynaklık etmektedir. Bu yüzden aile, din ve özel mülkiyet gibi muhafazakârlık teorisi üzerine çalışanların özellikle önemsedikleri kurumların başında gelmektedir. Aile, birey için kültürel bir hayat alanı üretmekte ve bu alan ile bağlularına sınırlar çizmektedir.⁴⁷ Mesela mahremiyet duygusunu pekiştirdiği ifade edilen kadın-erkek bedenlerinin ayrı tutulması, pusuda bekleyen beden arzularının kontrol altına alınması için dini ve teolojik argümanlar günah sıfatı ve ahlaki ilkeler ile hatırlatılmaktadır. Çünkü bireyin toplumsal ve kültürel değerlerle ilk karşılaştığı ve tanıştığı yer aile ortamıdır. Aile özellikle de sanayi toplumlarında okul ve yaş grupları ile birlikte kültürü ileten başlıca araçlardan biridir. Toplumda geçerli olan temel ahlak ve davranış kuralları ve dinsel değerler bu süreçte çocuğa aktarılmaktadır. Böylece bireyin

⁴⁴ Ali Coşkun, *Sosyal Değişme ve Dini Normlar* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yay., 2005), 103-104.

⁴⁵ Özlem Altunsu Sönmez, "Bireyin Siyasal Sosyalleşmesinde Ailenin Rolü", Ed. Mustafa Aydın, *Aile Sosyolojisi Yazıları* (İstanbul: Açılım Kitap 2014), 121.

⁴⁶ Akın Mahmut H. "Türkiye'de Muhafazakârlığın Direnme Odağı Olarak Aile", Ed. Mustafa Aydın, *Aile Sosyolojisi Yazıları* (İstanbul: Açılım Kitap, 2014), 220.

⁴⁷ Zülküf Kara, "Günahkâr Bedenlerden Referans Bedenlere: İslam'da Beden Algısı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/1 (Aralık 2012), 52; Saffet Köse, *Bir Değer Olarak Mahremiyet* (Konya: Konya İl Müftülüğü Yay., 2016), 11, 13.

hem teorik olarak bilinci hem de pratikte eylemleri sınırlandırılmış olmaktadır. Zira muhafazakâr bakış açısı, aileyi toplumun en küçük parçası ve prototipi olarak kabul etmiştir. Ailenin zarar görmesiyle bütün toplumun zarar göreceğini hesap eden muhafazakâr akıl ve algı, bu temel varsayıma dayanmaktadır.⁴⁸

Aile için yegâne mekân yuvadır; yuva insanı çepeçevre kuşatan bir niteliğe sahiptir. Ailevi bir mekân olarak yuva en önemli, en samimi, en mahrem alanı ve en mahrem sosyal çevre alanlarından birisini üretir. İnsanoğlu, bu kuşatmanın ve sarmalamanın etkilerini hayatı boyunca hisseder. Bundan dolayı aileyi, pek çok sosyal bilimci mikro bir toplum olarak kabul etmiştir. Ailenin muhafazakârlıkla ilişkisi, bir kurum olarak üyelerini, dayandığı geleneği ve toplum düzenini muhafaza etmesi ile ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla aile, değer, inanç ve kültür aktarımını sağlayan, sadece toplumsallığın değil, aynı zamanda siyasallığın da sosyal ve ahlaki kimliğin de kazanıldığı bir eğitim kurumudur.⁴⁹

Tanzimat dönemiyle birlikte, ülkemizde mahrem/namahrem, bir özel mekân olarak (evin) içerisi/dışarı arasındaki sınırlar ve çeşitli düzenlemeler sarsıntıya uğramış, bu durum özellikle kadınların ve ailenin yaşamını değiştirmeye başlamıştır. Bu dönemde, sansürden etkilenmeyen moda ve salon dergileri, saç ve cilt bakımı, kozmetik kullanımı konularına yer vermekte, çarşafli kadınlar ve kızlar İsveç jimnastiği dersleri almakta, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kız öğrencileri bellerine peştamal bağlamakta ve Yunan heykellerini çıplak model olarak kullanmaktaydılar. Tanzimat dönemi ile beraber kadınların eğitilmesi meselesi, açılması ve dışarıya, evin dışına çıkması, jimnastik yapması, fotoğraf çektirmesi, dans etmesi, vb. gibi hususlar, bir taraftan Batı toplumsal yaşam biçimini ön plana çıkarırken, diğer yönüyle mahrem kabul edilen kadın yaşam alanlarının toplumsallaşmasını ve görünürlük kazanmasını sembolize etmiştir. Daha çok kadın konusu üzerinde temellendirilen batıcılarla muhafazakârlar arasındaki görüş ayrılıklarının temel nedeni, mahremiyetin bozulmasına ilişkindir.

Mahrem ile namahrem dediğimiz alanlar arasındaki sınır çizgisini belirleyen kadın bedeni, farklı toplumsal projeleri sergilemeye hala devam etmektedir. Göl'e göre;

⁴⁸ Akın, "Türkiye'de Muhafazakârlığın Direnme Odağı Olarak Aile", 221; Sönmez, "Bireyin Siyasal Sosyalizasyonunda Ailenin Rolü", 123.

⁴⁹ Akın, "Türkiye'de Muhafazakârlığın Direnme Odağı Olarak Aile", 219.

Nitekim bugün, 1980 sonrasında ortaya çıkan İslamcı hareketlerin, ideolojik kavgalarında aynı sembolik alanları seçişi rastlantısal değildir. Tanzimat dönemiyle bugünkü İslamcı hareketler arasında bir diğer paralellik, İslam'ın esas kaynaklarına dönüş, 'Asr-ı Saadet' fikrinin işlenmesidir. Radikal batıcıların gözünde, İslami gelenekler medeniyet yolunda engel teşkil etmekteydi. Nitekim, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucularından Abdullah Cevdet, Müslümanların geri kalış ve İmparatorluğun çöküş nedenleri olarak, peçe, çok karılılık gibi dinsel kuralları ve 'dejenere gelenekleri' sorumlu tutmaktadır.⁵⁰

Bu nedenle, mahrem alanı terk etmek suretiyle batıya yönelişin ölçüsü, kadının görünürlük kazanması olmuştur. Bir yandan medeniyete katılımın ölçüsü olan kadın, öte yandan cemaatin koruyucusudur. Kadının örtünmesi meselesi batıcıların gözünde çağdaşlaşmanın önünde bir engel, İslamcıların gözünde ise yozlaşmanın önünde bir set olarak kabul edilmiştir. İslamcılar Batı medeniyetinin teknik edinimlerini kabul etmekle beraber adet ve ahlakının her tarzının alınmasına karşı çıkmışlardır. Toplumsal ahlak, dini kurallar tarafından belirlenmiştir ve kadının cinselliğinin kontrol altına alınması üzerine kuruludur. İffetini koruması yani kadının cinsel konularda ahlak kurallarına bağlılığı toplumsal düzeni sağlayacaktır. Buna göre "kadının dişiliği/cinselliği toplumsal düzen için bir tehdit olarak görüldüğünden fitne, kadının erkek gözünden uzak olması, örtünmesi erkekler ile bir araya gelmemesi sağlanmalıdır".⁵¹

1980 ve 90'lı yıllarda küreselleşmenin hızlanması ve sanayileşmeyle birlikte modernleşme zihniyet değişimini beraberinde getirmekle kalmamış; kentleşmenin artması ve yükselen bireycilik, toplumla ilgili denetim mekanizmalarının zayıflaması süreçleri sonucunda bireyler evlilik konusunda, ebeveynlik, aile yaşantısı ve cinselliğe ilişkin anlayışların değişmesinde ve mahremiyetin dönüşmesinde, kadın ve erkek rollerinin farklılaşmasında, evlilik ve aileden beklentilerin çeşitlenmesinin zeminini de oluşturmuştur. Boşanma oranlarındaki ve tek ebeveynli ailelerdeki zamanla meydana gelen artışlar, evliliğe karşı çıkma veya erteleme, nikâh kıymadan gerçekleştirilen birliktelikler ve çocuk yapmama eğilimindeki artış, şiddet ve eşcinsel evlilikler bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ailenin yeni dönemde mahremiyet dönüşümüne bağlı olarak karşılaştığı riskler olarak kabul

⁵⁰ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme* (İstanbul: Metis Yay., İstanbul 1992), 23-26.

⁵¹ Göle, *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*, 42.

edilmektedir.⁵² Özellikle kültür devrimi denilen olgu, bireylerin ahlakını radikal bir dönüşüme tabi tutarak veya dinamitleyerek mahremiyetin zayıflamasına, boşanma, cinsel taciz, şiddet ve artan suç oranlarının temelindeki önemli nedenlerin oluşmasına yol açmıştır.

Modern toplumlar, insanı, Michel Foucault'nun sözleriyle "itiraf"a, "cinsellikle ilgili gerçekleri anlatma"ya zorlamaktadır. Foucault'ya göre modernliğin ortaya çıkışı, ancak, en mahrem tecrübeleri, arzuları, hastalıkları, rahatsızlık ve suçları, bir otoritenin, yargılayıp cezalandırabilecek, bağışlayıp avutabilecek bir otoritenin huzurunda alenen itiraf etme dürtüsünü göz önüne alarak anlaşılabilir. Bu durum söylenmesi güç, yasaklanmış ve kişisel, özel alanda kök salmış her şeyin nasıl itiraf edildiğini, açık ve siyasal bir niteliğe büründürüldüğünü açıklamaktadır. Örneğin ABD'deki, cinsel taciz, kötü muamele, kürtaj, tecavüz ve suç tartışmalarıyla dolu popüler "talk-show"lar itirafların yapıldığı ve "gerçekler"in arandığı bir merci işlevini görmektedir.⁵³

*"Bundan 10 yıl öncesine kadar mahremiyet sınırları içerisinde değerlendirilen şeyler ise, bugün 'sosyal olmanın' ve 'şeffaflığın' bir parçası olarak görülüyor. Evin en mahrem alanlarında çekilen fotoğraflar, videolar, sosyal paylaşım siteleri aracılığıyla milyonlarca insanla paylaşılabilir, sıradan bir insan akıl almaz bir hızla herkesin tanıdığı biri haline gelebiliyor".*⁵⁴ Eskiden evlilikten önce kızların bakire olması her iki cins tarafından da, aile ve toplum tarafından da önemsenen bir değer iken; bu gün, modern dünyada artık çoğu kadın ve erkeğin, evliliğe yanlarında önemli miktarda cinsel deneyim ve bilgi stokuyla geldiği ifade ediliyor.⁵⁵

Tarihin her döneminde var olsa da, özellikle modern dünyada "homoseksüellik" ve "biseksüellik" daha da artmış vaziyettedir. Geleneksel yapıda dinin ve ahlakın etkisiyle "günah" ve "kötü" olarak değerlendirilen ve anlaşılan patolojik cinsel davranışlar, modern dünyada "bireysel tercihler" biçiminde algılanır olmuştur. Evlilik ve çocuk büyütme işi, öncelikle ve özellikle Batı dünyasında, şimdilerde bizim toplumumuzda da ciddi bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Çünkü geleneksel/kurumsal dinin birey üzerindeki etkisinin azalmasıyla birlikte, geleneksel kurum ve yapılarda

⁵² Dikeçlil, "Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu", 20.

⁵³ Göle, *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*, 42, 133.

⁵⁴ Hülya Öztekin - Ahmet Öztekin, "Modernleşme-Mahremiyet İlişkisi ve Siber Mekânda Mahremiyetin Aleniye Dönüşmesi", *e-journal of New World Sciences Academy* 5/4 (Aralık 2010), 539.

⁵⁵ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil (İstanbul: Ayrıntı Yay., 2014), 16, 19.

çözülme riski ortaya çıkmış durumdadır.⁵⁶ Oysa aile, insanlık tarihinin başından beri yapısal olarak değişmiş olmasına rağmen, hep din ile iç içe olmuş ve bir biçimde hep mahremi temsil eden, içinde barındıran bir kurum olagelmıştır.

4. KIZLARIN EĞİTİMİ

Eğitim toplumların kültürel birikimini kuşaktan kuşağa aktarmada en önemli araçlardan birisidir. Eğitim herkes için önemli ve gereklidir fakat kızlar söz konusu olduğunda daha bir dikkat çekici olduğu bilinmektedir. Kız çocuklarının sistemli bir şekilde eğitimi ilk defa Rönesans'la başlamıştır. Bu noktadan bakıldığında eğitim, özellikle asil kadının eğitimi şeklinde ele alınmış ve uygulanmıştır. Ondan önceki dönemlerde eğitim olgusu, yalnızca erkek çocukların eğitimi şeklinde kabul edile gelmiştir. Bizde ise bu eğitim sorunu, ilk defa İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde ciddi bir problem olarak görülmüş ve tartışma konusu yapılmıştır.⁵⁷ Cumhuriyet Dönemi kadın eğitimindeki gelişim ve değişimlere bakıldığında bu gelişimin ve değişimin temellerinin Tanzimat'la⁵⁸ birlikte dile getirilen ancak II. Meşrutiyet Dönemi'nde uygulama alanı bulan çalışmalar olduğu görülmektedir.

Kadınların toplumsal hayata katılmalarını etkileyen en önemli unsur, kuşkusuz eğitimidir. Cumhuriyetle birlikte kadınların eğitimine önem verilmeye başlanmakla birlikte, eğitime erişim konusunda kadın ve erkek arasındaki farklar 1980'li yıllara kadar bariz bir biçimde devam etmiştir. 1980'li yıllar, Türkiye'de eğitim alanında önemli adımların atılmaya başlandığı yıllardır. Bu adımların sonucunda kadınların okullaşmasında belirgin bir gelişme görülmüştür. 1980-81 eğitim öğretim yılında ilkokulda okuyan öğrencilerin sadece % 39 kız öğrenci iken, bu oran 2010-2011 eğitim yılında % 49'a yükselmiştir. Aynı eğitim öğretim yılında genel liselerde okuyan kız öğrencilerin oranı da yaklaşık olarak % 49'dur.⁵⁹

Eğitim hakkı birey için anahtar bir kavram durumundadır. Çünkü eğitim hakkı, bireyin sahip olduğu hakların korunması, geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesinde önemli işlevlere sahiptir. Bilgili ve sorumlu bir yurttaşın haklarını talep etme ve bu haklardan yararlanma yeteneğinin gelişimi, ço-

⁵⁶ Asım Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın* (İstanbul: Çamlıca Yay., 2006), 87.

⁵⁷ Savaş Karagöz - Mustafa Şanal, "İkinci Meşrutiyet Dönemi Kadın Gözüyle Kadın Eğitimi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/39 (Ağustos 2015), 679-671.

⁵⁸ İsmail Doğan, *Sosyoloji* (Ankara: Pegem Akademi, 2012), 175.

⁵⁹ Havva Çaha v. dğr., *Değişen Türkiye'de Kadın* (İstanbul: KADEM Kadın ve Demokrasi Derneği, 2014), 22.

cuğun iyi bir temel eğitim alma olanaklarına bağlıdır. Böylece kızların ve dolayısıyla kadının eğitim hakkına sahip olması onun bireyselleşerek dış dünyaya açılmasını ve bağımsızlaşmasını sağladığı belirtilmektedir. Kimseye bağımlı olmadan yaşamını sürdürebilen ve bilinçli kararlar alabilen kadınların, sosyal eşitliğin sağlanmasında da çok önemli roller oynadıkları ifade edilmektedir.⁶⁰ Kadınların eğitiminin insan gelişimi üzerinde olumlu etkileri olduğunu araştırmalar göstermektedir. Eğitim görmüş bir kız veya kadın, genel olarak kendi sağlığı, çocukların gıda ve beslenmesi, hijyen durumu, hastalıklardan korunma, aşı ve eğitim konularında daha bilinçli ve duyarlı davranarak kendisi ve çocuklarının hayatta kalma şanslarını artırmaktadır. Böylece bebek/çocuk ve anne ölüm oranları düşmektedir. Ayrıca eğitim almış bir kadın istediği zaman, bakabileceği kadar çocuk doğurma eğilimindedir. Bunlara ek olarak, kadının eğitilmiş olması, ailevi meseleler ve diğer konularda daha isabetli kararlar vermesine yol açacaktır.

Geleneksel değerlerin terk edilerek modern olanların benimsenmesinde olduğu gibi dinin daha liberal yorumlarının benimsenmesinde de, alınan eğitimin ve bireylerin eğitim düzeylerinin oldukça etkili olduğu bilinen bir husustur. Bir diğer yönüyle, eğitim düzeyi ile dini tutumlar arasında yakın bir ilişki vardır. Mesela Hıristiyan dünyasında yapılan araştırma sonuçlarına göre, Katoliklere nazaran düşünce özgürlüğüne daha fazla önem veren Protestan nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerlerde eğitim düzeyinin oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir.⁶¹ Sosyolojik açıdan bakıldığında modernleşmenin temel göstergelerinden biri olan eğitim, insanların hayatlarını, din ve dünya görüşlerini dönüştürmede önemli bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim yoluyla değişim ve dönüşüm tecrübeleri yaşama, her kesim üzerinde etkili olmakla birlikte özellikle üniversite öğrencilerinin çok daha yakından tecrübe ettiği bir gerçekliktir.⁶² Türkiye’de dini hayat üzerine yapılan bazı araştırmalar,⁶³ genellikle okuma yazma oranının düşük düzeyde olduğu yerlerde dini yaşayışın daha yoğun olduğu; buna karşın okullaşma oranının yüksek olduğu şehirlerde ise laik ve rasyo-

⁶⁰ Abdullah Adıgüzel, "Kız Çocuklarının Okullaşma Engelleri ve Çözüm Önerileri (Şanlıurfa Örneği)", *Akev Akademi Dergisi* 17/56 (Temmuz 2013), 326.

⁶¹ M. Ali Kirman, "Din ve Eğlence Kültürü "KSÜ İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Mezuniyet Gece-si Hakkında Sosyolojik Bir Değerlendirme", Ed. M. Ali Kirman - Abdullah Özbolat, *Kültür ve Din* (Adana: Karahan Kitabevi, 2014), 111.

⁶² Münir Koştaş, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1995), 95-97.

⁶³ bkz. Ünver Günay *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, (Erzurum: Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999); Erkan Perşembe, *Toplumsal Değişim ve Din İlişkileri ((Ordu İli'nin İki Köyünde Karşılaştırmalı Bir Alan Araştırması)* (Ankara: Ankara Ü SBE., Basılmamış Doktora Tezi, 1991); Köktaş, M. Emin, *Türkiye’de Dini Hayat*, İşaret Yayınları, İstanbul 1993.

nel değerleri benimseme eğiliminin giderek güç kazandığı yönünde veriler sunmaktadır.⁶⁴ Yapılan bir araştırmaya göre ilkokul ve altında eğitime sahip olan kadınların % 76'sı başörtüsü takarken, bu oran üniversite eğitimi alan kadınlarda % 23'e kadar gerilemektedir. Bu verilerden anlaşılmaktadır ki, kadınlarda eğitim düzeyi üniversiteye doğru ilerledikçe başörtüsü takma eğilimi daha fazla artmaktadır.⁶⁵ Buradan ise eğitimin muhtevasının, en azından mevcut durum itibarıyla dünyevileşmeye ve sekülerleşmeye doğru götürdüğü sonucuna varmak mümkündür. Benzer bir durum oruç tutma, namaz kılma, Kur'an okuma hususlarında da gözlemlenmektedir. Buna rağmen araştırma bulgularından hareketle dini değerlerin ve pratiklerin Türkiye'de yaşayan kadınlar arasında hala yaygın olduğunu söyleyebiliriz.⁶⁶

Formel eğitim, geleneksel anlayışları dönüştüren önemli etkenlerden biridir. Önemli bir sosyalleştirici ajan olarak eğitim, insanın bilişsel gelişimlerine katkı yapar. Bu bakımdan eğitim sistemine yeteri kadar dâhil olmayan bireylerin muhafazakâr ahlaki tutumları kabul etmesi daha çok muhtemel iken, eğitim almış olanların ise daha liberal ahlaki tutumları benimseme eğiliminde olduğu bilinmektedir. Daha açık bir ifadeyle eğitim düzeyi ile dini tutumlar arasında yakın bir ilişki vardır. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin eş ve arkadaş seçimi ile ilgili tutum ve davranışları üzerinde yapılan bir araştırmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir.⁶⁷ Bir başka araştırmaya göre⁶⁸ üniversite eğitimi almış üç kadından 2'si anlaşarak evlilik yapmışken, bu oran ortaokul altı düzeyinde eğitimi olan kadınlarda üçte bire kadar gerilemektedir. Üniversite eğitimine sahip kadınlar içinde görücü usulüyle evlilik yapanların oranı % 14 iken, bu oran düşük eğitime sahip kadınlarda % 60'a, başka bir deyişle, beş katına kadar çıkabilmektedir. Eğitimin değiştirici ve dönüştürücü etkisini flört meselesinde de izleyebiliriz: Gençlerin evlilik öncesi flört etmesini nasıl karşılıyorsunuz? sorusuna verilen cevapta; *“Yüksek eğitime sahip kadınlar genel olarak flörtü tasvip eden bir tutuma sahiptirler (% 85). Düşük düzeyde eğitimi olan kadınlar içinde de flörtü tasvip edenlerin (%81) etmeyenlerden (%40,1) fazla olduğunu be-*

⁶⁴ M. Ali Kirman, *Din ve Sekülerleşme Üniversite Gençliği Üzerine sosyolojik Bir Araştırma* (Adana: Kahraman Kitabevi, 2005), 41.

⁶⁵ Burada; “eğitim, her hâlikârda bir sekülerleşmeye yol açar mı/açmakta mıdır?” sorusunun anlamlı olduğunu ve bu durumun “eğitimin muhtevası” ile yakından ilgili olduğunu belirtmek gerekir.

⁶⁶ Çaha v. dğr., *Değişen Türkiye'de Kadın*, 175-184.

⁶⁷ Kirman, “Din ve Eğlence Kültürü “KSÜ İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Mezuniyet Gecesi Hakkında Sosyolojik Bir Değerlendirme”, 111; Halil Apaydın - M. Ali Kirman, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Eş Seçim Biçimleri Ve Karşı Cinsle Arkadaşlık İlişkileri Üzerine Psiko-Sosyal Bir Yaklaşım: Kahramanmaraş Örneği”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (Temmuz-Aralık 2004), 108.

⁶⁸ Çaha v. dğr., *Değişen Türkiye'de Kadın*, 94-96.

*lırtmek gerekir. İlkokul ve altında eğitimi olan kadınlarla üniversite eğitimi olan kadınlar arasında bir karşılaştırma yapıldığında, birinci gruptakiler ikinci gruptakilere göre yaklaşık üç kat daha fazla oranda konuya olumsuz yaklaşmaktadırlar.*⁶⁹

Bu veriler, eğitim düzeyinin bir yandan bireyci davranış kalıplarının yaygınlaşmasını sağladığını bir yandan da geleneksel değerlerin çözülmesinde önemli rol oynadığını göstermektedir. Aynı araştırmaya göre; Türkiye’de resmi rakamlara göre boşanma oranları giderek artmaktadır. Kuşkusuz bunun altında yatan çok sayıda sosyolojik faktör vardır. Eğitim düzeyinin artması, kadınların ekonomik özgürlüğünü kazanması, bireyci davranış kalıplarının yaygınlaşması gibi nedenler, kadınlarda problemlili evliliklere tahammül etme ve kahr çekme eğiliminin azalmasına yol açmaktadır.⁷⁰ İstatistiklere bakıldığında boşanma davalarının eskiye oranla bu gün, erkekler kadar kadınlar tarafından da açılması, eğitimin dönüştürücü etkisinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Dindarlar üzerinde popüler kültürün de güçlü bir değiştirici dönüştürücü etkisi olduğundan bahsetmemiz gerekir. Dönüşen davranışlara baktığımızda, başta zihniyet değişikliğinden başlayarak kadının kamuda yer almasının normalleşmesi, kadın-erkek birlikteliği ve ilişkilerinin daha serbest bir hal alması, eğlenme biçimi, futbol ve müziğe yaklaşıma kadar bir değişiklik ve çeşitlilik göstermektedir. *“Dindarlar aynı zamanda daha önce sahip oldukları -hem fiziki hem toplumsal- marjinal görünümünden, kendi kimliklerini çok fazla öne çıkarmadan ötekilerle konuşup-kaynaşarak meşrulaşma çabasına girmişlerdir. Bu değişimin, hemen hemen her türlü sosyal değerini kaybettiği bir dönemde gerçekleşmesi önemlidir.”*⁷¹ Çünkü bilgi çağının gerektirdiği “toplumsal dönüşüm” gerçekleştirmek ve sürekliliğini sağlamak, elbette eğitilmiş insan gücüyle mümkündür.⁷²

5. KADIN ve ERKEK ROLLERİNİN EŞİTLİĞİ

Son zamanların en popüler ve en güncel konularından biri kadın hakları ve kadın erkek eşitliği konusudur. Gelişmiş ülkelerde özellikle kadın, erkeğin karşısında eşit bir toplum üyesi olarak yerini almıştır. Kadınlar her

⁶⁹ Çaha v. dğr., *Değişen Türkiye’de Kadın*, 100.

⁷⁰ Çaha v. dğr., *Değişen Türkiye’de Kadın*, 105.

⁷¹ Vecdi Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum Sosyolojiye Giriş* (Bursa: Emin Yay., 2014), 143; Kirman, “Din ve Eğlence Kültürü “KSÜ İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Mezuniyet Gecesi Hakkında Sosyolojik Bir Değerlendirme”, 113; Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisi* (Ankara: yy, 1997), 188.

⁷² İsmail Güven, *Türk Eğitim Tarihi* (Ankara: Pegem Akademi, 2014), 404.

alandaki ve her meslek dalında erkeklerle yanyana ve yarış içinde bulunmakta, başarılı olabileceklerini de kanıtlamaktadırlar. Dolayısıyla kadınlar, zaman içerisinde geleneksel toplumlarda kadınlara kapalı olan erkek meslekleri ve uğraşlarının duvarlarını yıktılar: “*Pilotluk, astronotluk, subaylık ve cerrahlık dallarında kendilerini gösterdiler. Toplum yönetimine katılıp milletvekili, bakan ve başbakan bile seçildiler*”.⁷³ Modern çalışma hayatı, refah devleti uygulamaları ve eğitimin toplumun tamamına yaygınlaştırılması süreçleri kadının aile içerisindeki rolleri ile iş hayatında bulunduğu konum arasında bir sıkışma halini beraberinde getirirken; modern ailede annelik daha zor bir durum olarak belirmektedir. Diğer taraftan geleneksel ataerkil aile yapısına yönelik itirazlar artmakta, erkeğin aile içerisindeki konumunu sürekli tartışmaya açan “*güçlü, bağımsız ve özgür*” kadın profilinin öne çıkarıldığı bir süreç yaşanmaktadır. Bu durum kaçınılmaz olarak aile içerisinde cinsiyete dayanan hiyerarşik ilişki biçimlerini, rol anlayışını ve nesiller arası bağımlılık ilişkilerini de kalıcı bir biçimde etkilemektedir.⁷⁴

Modern çağlarda, insanların rollerinde ve statülerinde büyük değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimlerin sebebinin sanayileşme, kentleşmeyle birlikte cemiyetteki dinamizm olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre rol, belirli bir toplumsal statüde bulunan kişilerden beklenen toplumsal davranış şekillerini ifade eder. Bu davranış şekillerinin bireyin bulunduğu statüye uygun olması gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle, statünün aktif bir bileşeni olarak rol kavramı, bir toplum içinde bireylerin buldukları toplumsal konumları itibarıyla elde ettikleri ve yapmak durumunda oldukları hak ve ödevleri ifade eder. Örneğin annelik, babalık, öğrencilik, liderlik veya oyunculuk/aktörlük gibi sinema ve tiyatro oyunlarında oyuncuların senaryo gereği oynadığı rol ve oyun, sergilediği davranış örüntüleridir. Yani kişinin toplumda sahip olduğu konuma uygun davranışları yerine getirmesidir.⁷⁵ Kısacası rol kavramıyla ilgili tanımların hepsi de aslında toplumun bireylerden istediği davranış örüntülerine vurguda bulunmaktadır. Bu da gösteriyor ki rol veya roller bir boyutuyla toplumsal diğer boyutuyla bireyseldir. Diğer bir ifadeyle rol toplumsallığın bireyde davranışa dönüşmüş şeklidir.

İnsanlar, toplumsal hayatta bir kısım ihtiyaçlarını kurumlar vasıtasıyla

⁷³ Atalay Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk* (Ankara: Aydın Kitabevi Yay., 1984), 46.

⁷⁴ Bedrettin Kesgin - Ömer Miraç Yaman, “Sosyal Politikada Sosyal Güvensizliğe Karşı Sığınılacak Son Liman Aile mi?”. *Kentleşme ve Sosyal Politikalar*, Ed. Murat Şentürk - Ömer Miraç Yaman (İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yay., 2013), 51.

⁷⁵ Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, 267; Ömer Demir - Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, (İstanbul: Ağaç Yay, 1992), 306; Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum Sosyolojisi Giriş*, 77.

la karşılaşmaktadırlar. Başka bir ifadeyle kurumlar bu işlevlerinin varlığı nedeniyle toplumda kaçınılması mümkün olmayan bir boşluğu doldurmaktadırlar. Böylece esasen bir ihtiyacı karşılamak suretiyle kendilerinden beklenen rolü yerine getirmiş olmaktadır. Bu yönüyle kurumları, kişi ve gruplara benzetmek mümkündür, ancak onların kişilerden farkları aynı zamanda genelleşmiş de olmalarıdır.⁷⁶ Aile de bu kurumlardan birisidir. O, insanın doğduğu, büyüdüğü, sosyalleşmesini kendisinde başlattığı en küçük sosyal topluluk olarak nitelendirilir. O, “*en küçük*” olma niteliğine rağmen toplumların temelini oluşturmada “*en büyük*” role sahiptir. Zira, işte bu aile dediğiniz en küçük sosyal ünitelerin bir araya gelmesinden toplum dediğimiz sitem teşekkül etmektedir.⁷⁷

Her toplum gibi Türk toplumu da, son zamanlarda eski derisinden sıyrılmakta ve tüm toplumsal katmanlar, kendi cephelerinden gelenekleri yorumlamakta ve dönüştürmektedir.⁷⁸ Bu durum bizden önce Batı dünyasında, cinsiyet rol ve ilişkilerinin toplumda tartışılması, ailenin küçülmesi ve kırılğan bir karakter kazanmasını takip eden dönemde ev işlerine yönelik teknolojinin gelişmesiyle geleneksel anne/ev hanımı rolünün anlamını önemli ölçüde yitirmesi ve kadının iktisadi hayatta aktif rol üstlenmesi sonucunda, kamusal alanda iş ve güç dağılımının cinsler arasında eşit paylaşılır hale gelmesiyle başlamıştır. Bu süreçte erkeğin de toplumsal rolleri değişmiş, kamusal alan, kadınların da katılımıyla *aseksüel* biçimde yeniden kurulmaya yönelmiştir.⁷⁹ Özellikle kadının geleneksel rolü olan eve bakmak, çocuk yetiştirmek vb. görüşü değişmeye başlamıştır. Günümüzde alınan eğitim sonucu kadın haklarının artması, kadının yemek pişirip çocuklara bakan, erkeğin cinsel gereksinimini karşılayan kişi olmaktan çıkması ve bu arada ev işlerinin azalmasıyla onun değerini daha da yükseltmiştir. Kadın ile erkek arasındaki değer ve saygınlık ayrımı gittikçe azaldı ve çalışan kadın sayısındaki hızlı artış, rol ayrımlarını da ortadan kaldırmaya başladı. Günümüz erkeği de çocuklarla ilgilenmeyi, onlara bakmayı, oyalamayı, sofrayı kurmayı, salata yapmayı utanılacak bir kadın uğraşı gibi görmüyor artık. Galiba erkekler şimdilik, çamaşır yıkamamakla övünüyorlardı.⁸⁰

Kültürler, insanların içinde bulunduğu toplumsal kimliğini kodlamakta, mensupları olan kadın ve erkeklerin statü ve rollerini belirleyen önemli bir

⁷⁶ Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi*, 21.

⁷⁷ Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: İFAV Yay., 2015), 17.

⁷⁸ Nilüfer Göle, *Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine* (İstanbul: Metis Yay., 2011), 132.

⁷⁹ Amman, *Kadın ve Spor*, 12.

⁸⁰ Yörüköçlü, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, 35-36.

araç olmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri ve davranışları da esasen kültürden kültüre farklılık arz etmektedir. Kadın ve erkeğe farklı roller yüklenmesi, Türkiye’de de toplumun kendi kültür kodlarına göre gerçekleşmektedir. Geleneksel olarak erkeği güçlü, bağımsız, yöneten ve idare eden anlayışı üzerinden tanımlarken; kadını bağımlı ve pasif gibi bir anlayış üzerinden tanımlamaktadır. Bu tarz bir tanımlama doğal olarak kadının toplumsal, siyasal ve ekonomik alanda varlık göstermesini engelleyen ve görmezlikten gelen bir yaklaşımdır. Başka bir ifadeyle aileler, kültürümüzde kız çocuklarını büyüdüklerinde iyi bir eş ve anne olma güdüsü üzerinden yetiştirmektedirler. Bu da evde çalışmasına rağmen kadının, ev kadınlığı ve annelik rolünü başat roller olarak içselleştirmesine yol açmaktadır. Bundan dolayı iş hayatında başarılı olmasına rağmen, aile yaşamında başarısız görülen kadın genellikle başarısız olarak kabul edilmektedir. *“İdeal kadın, toplumuzda hem iş hayatını hem de aile hayatını birlikte yürütebilen kadındır. Bu da doğal olarak kadınların iş yaşamındaki başarısını kısıtlamaktadır. Kadınların giderek daha az zaman alacak işleri tercih etmesinin, bu kültürel değerle yakından bağlantısının olduğunu söyleyebiliriz”*.⁸¹ Bu sosyal olguyu kamusal alandaki İslamcı kadın üzerinden çözümlenmeye çalışan N. Göle ise, süreci şöyle ifade eder:

*Geleneksel olarak tanımlanmış rollerinde kadınlar “doğal yaşam döngüsü” ile sınırlandırılmışlardır. Bir kadın genç kız, eş, anne, büyük anne olarak kendi yaşam döngüsünü takip eder ve kendisini geleneksel namus, saygıdeğerlik ve üretkenlik değerlerine uydurarak toplumsal statü elde eder. Kadınlar eğitimde başarılı olup kamusal yaşama katılmaya başladıkça bağımsız bir kişisel yaşam alanını edinir ve toplumsal olarak kendilerinden beklenen eş ve anne rolünden mesafe alırlar. Benzer şekilde siyaset ve eğitime katılma yoluyla İslamcı kadınlar iç mekânın sınırlamalarından kurtulmakta, eğitim ve mesleki yaşamlarına ilişkin bireysel stratejiler geliştirmektedirler. Diğer bir deyişle kadınların İslamcı hareketlerdeki katılımının istenmemiş sonuçları olmuştur.*⁸²

Bir toplumun varlığını sürdürülebilmesi, o toplumda belli bir statü ve rol farklılığının bulunmasına bağlıdır. Roller toplumun üyeleri arasında ortak kabul görmüş, herkesçe bilinen ve amaç edinilmiş davranış faaliyetlerinin bütünüdür. Bu anlamda da sosyal grubu “sosyal roller sistemi” olarak tanımlamak mümkündür. Mesela aile bir sosyal gruptur. Ailede karı-koca

⁸¹ Çaha v. dğr., *Değişen Türkiye’de Kadın*, 31-32.

⁸² Göle, *Melez Desenler İslam ve modernlik Üzerine*, 142.

arasında, ebeveyn ile çocuk, dedeyle-nine arasında bir takım sosyal münasebetler mevcuttur. Bütün bu ilişkiler belli bir takım kurallara göre işler ve aile dediğimiz kurumu oluşturur. Bu kurallar resmi (*formel*) ve gayri resmi (*informel*) usuller olmak üzere ikiye ayrılır; ve gündelik hayatta işlevsel olarak varlığını sürdürür.⁸³ Sosyal kurumların en küçüklerinden olan aile, fert için hayatın kaynağı ve merkezidir. Aile kurumunun temel özellikleri ise sadakat, samimiyet, sevgi ve saygıya dayalı sürekli ilişkilerdir. Aile üyeleri arasındaki muhtelif rollerin organizasyonu aile sistemini oluşturur. Aile, bundan dolayıdır ki, “üyeleri arasındaki ilişkilerden ve bu ilişkilerin yapılanmasından doğan bir kurum” olarak tanımlanabilir. Başka bir tanımla aile; “cinsler arası ilişkileri ve insan soyunun çoğalmasını kurallara bağlayan, istikrara kavuşturan ve standartlaştıran davranışlar sistemi” olarak tarif edilebilir.⁸⁴ Esas itibarıyla insanların çoğu ilk günden başlayarak bütün çocuklukları boyunca anne-baba rollerini bilip; birçok denemeler yoluyla da bu roller üzerinde şartlandırılmışlardır. Özellikle ilk terbiye bu çevreden kazanılmakta ve kişinin sosyal gelişimi ve kimliğinin temeli aile ocağında atılmaktadır. Normal bir durumda, mutlu bir aile ocağında yetişen kişiler anne babalarına benzemek isterler. Onları her konuda taklit eder ve ilerde ergenlik çağına varınca en ideal bulduğu sosyal kurumu yani aileyi kurmak dürtüsünü ve ödevini taşır. Dolayısıyla bekâr bir erkeğin gittiği veya davet edildiği bakımlı, zevkle döşenmiş bir ev; temiz bir sofraya, kocasının gözünün içine bakan kibar bir hanım; ortada oynayan çocuklar ve aile ocağının buna benzer birçok nimetleri onda da böyle bir ev sahibi olmak arzu ve tutkusunu doğurur. Aynı şekilde evli ablasının yanına konuk olarak giden bir genç kızda da ablasının kendi yuvasında bağımsız bir otorite oluşu, kocasının onun arzusunu seve seve yerine getirişi; çocukları üzerindeki analık şefkat ve otoritesi gibi konular genç kızın evlenmeye karar vermesinde büyük rol oynayan faktörler olabilir.⁸⁵

Aile, insanların karşılaştığı ilk sosyal grup olması münasebetiyle, fertlerin sosyo-kültürel değerleri ilk öğrenmeye başladıkları yer de orasıdır. “*Şu halde, ana-baba, toplumsallaşmanın ilk kaynağı ve ilk modelleridir. Çocuklar, hem sosyo-kültürel değerleri ve tutumları hem de özel bazı davranış biçimlerini, dini kural ve davranışları ana-babayı örnek alarak öğrenirler. Çocuklar, cinsiyete göre rol benimsemeyi de aileden öğrenirler*”.⁸⁶ Çünkü do-

⁸³ Uysal, *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, 23.

⁸⁴ Uysal, *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, 24.

⁸⁵ Şahinkaya, *Psiko-Sosyal Yönleriyle Aile*, 89.

⁸⁶ Eroğlu, *Davranış Bilimleri*, 191.

ğuştan gelen en temel rol toplumsal cinsiyetle ilgilidir. Bir insan normal şartlarda kız ya da erkek doğar ve kendi toplumunun o cinsiyete biçtiği bir kalıp vardır. Her bir cinsin kıyafetleri, oyunları, konuşmasındaki ünlemler, aile ve toplum içerisindeki yeri belirlenmiştir ve çocuklar aileler tarafından bu rollere uygun yetiştirilirler. Örneğin bir erkek çocuğu babasını gözleyerek erkek gibi; kız çocuğu da annesini gözleyerek bir kadın gibi davranmayı öğrenir. Bu rollere uygun yetiştirilmeyen çocuklarda ise sosyalleşme yani toplumun kendileri için biçilen rolleri benimseyememe problemi ortaya çıkar ve bu kişinin sosyal hayatta başarılı olma ihtimali düşer. Bu durum psikolojik anlamda problemlere sebep olduğu gibi, cinsel anlamda problemlere de yol açar. Şüphesiz burada da toplum ön plana çıkar; zira neyin normal neyin anormal olduğunu söyleyen yine toplumdur.⁸⁷

Aileye ilişkin araştırmalarda Batıya göre aile yapımızın daha iyi olduğu ve fakat çözülme istikametinde bir eğilim gösterdiği ifade edilmektedir. Bireysel, ailevi ve toplumsal değerlerde çözülme ve çürüme de kötüye gidişin ana sebebi olarak gösterilmektedir. Boşanma oranlarında değil sadece, kadına şiddet, çocuk suçluluğu gibi sorunlarda da tedirgin ve rahatsız edici bir artış söz konusudur. İşte tam böyle bir ortamda “toplumsal cinsiyet eşitliği” (TCE) kavramı ve buna dayalı politikalar üretilmesinin gerekliliğine başta siyasetçiler olmak üzere konuyla ilgili çevreler, toplumsal cinsiyet eşitliği meselesini son zamanlarda daha sık gündeme getirmeye başladılar. Buna göre, kadın ve aile sorunlarının temelinde toplumsal cinsiyet ayrımcılığı yatıyordu, dolayısıyla “toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı politikalar” üretilmeli ve uygulamaya konulmalıydı.⁸⁸ Netice itibarıyla uygulamaya da konuldu.⁸⁹ Ama bu doğrultudaki uygulamalar, bazı avantajlar sağlamakla birlikte Yörükoğlu'nun da belirttiği gibi, tek başına çok olumlu sayılabilecek değişmelerin de boşanmaları kolaylaştırıcı etken olması bir bakıma şaşırtıcıdır; kadın haklarının gelişmesi, eğitim düzeyinin yükselmesi ve kadının toplumsal yaşama katılımı, beklenenin tersine, sorunları tamamen

⁸⁷ Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum Sosyolojije Giriş*, 79-80.

⁸⁸ Meryem Şahin - Mücahit Gültekin, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dayalı Politika Uygulayan Ülkelerde Kadın ve Aile (İzlanda, Finlandiya, Norveç, İsveç, Türkiye)* (İstanbul: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi (SEKAM), 2015), VII-IX.

⁸⁹ Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı 5 yıllık Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eylem Planı hazırladı ve uyguladı. TCE sadece Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın ürettiği ve uyguladığı bir politika olmakla sınırlı kalmadı; Dokuzuncu Kalkınma Planında da yer aldı ve ana politika belgelerinin temel bileşenlerinden biri oldu. Bütün bakanlıkların, belediyelerin, valiliklerin kendilerini TCE'ye duyarlı bir şekilde yapılandırması isteniyordu. Bütün bunlar TCE politikalarından çok şey beklendiğini göstermekteydi. bkz. Şahin - Gültekin, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dayalı Politika Uygulayan Ülkelerde Kadın ve Aile*, IX.

çözmedi ve evlilikte uyumu artırmadı.⁹⁰ Ailenin yaşam düzeyi yükseldi ama aileye rol çatışması girdi. Meslek sahibi bir kadın, koca kahır çekmek, yazgısına boyun eğmek istemiyor artık. Ayrılınca kendi ailesine, ana baba evine dönmek, orada sığıntı olarak yaşamak korkusu da çekmiyor. Nitekim SEKAM tarafından yaptırılan bir araştırmada, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını uygulamada en ideal ülkeler olarak sunulan İzlanda, Finlandiya, Norveç ve İsveç'te uygulanan bu politikaların kadına dönük sorunlara temelden bir çözüm sunmadığı ortaya konulmuştur.⁹¹ Bu ülkelerde son 50 yılda boşanma oranları büyük ölçüde (%100'ün üzerinde) artmış, buna karşılık evlenme oranlarında da düşüş yaşanmıştır. Yine bu ülkelerde doğan çocukların yarıya yakını, bazı ülkelerde ise yarıdan fazlası evlilik dışı beraberlikler sonucu dünyaya gelmektedir. Bir başka ifade ile bu bebekler yaşamlarına bir aileden mahrum olarak başlamak zorunda bırakılmaktadırlar. Boşanma oranları da göz önüne alındığında, yaklaşık % 50 ihtimalle aile ortamında dünyaya gelebilen bir çocuk için bile parçalanmış bir ailede büyümek çok yüksek bir olasılıktır.

Sonuçta insan, iki cinsiyetten birine ait olarak yani erkek ve kadın olarak dünyaya gelir. Bu yönüyle cinsiyet doğuştan gelen, bir taraftan biyolojik diğer taraftan evrensel bir kategoridir. Bir gerçeklik olarak cinsiyet, anne-babanın tercih ettiği, doktorların karar verdikleri veya devletin müdahale edip güç kullanarak tespit ettiği, ya da çocuğun kendisinin karar verdiği bir şey değildir. Diğer bir ifadeyle cinsiyet, hiçbir müdahale olmadan insana *verilmiş* bir özelliktir. "Cinsiyet rolü ise, anne-babaların, akranların ve toplumun eril (maskülen) ya da dişil (feminen) olarak belirlediği ve bizden beklediği geleneksel ya da kalıplaşmış davranış, tavır ve kişilik özelliklerini tanımlamaktadır."⁹² Toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları, uygulanmakta olduğu İzlanda, Finlandiya, Norveç ve İsveç'te kadına ve aileye dönük sorunlara çözüm olamamış, belki de bu sorunların kaynağı yahut tetikleyicisi olmuştur. Dolayısıyla aile politikalarının toplumsal cinsiyet ekseninde yürütüldüğü ülkemizde de kadına ve aileye yönelik sorunlar son yıllarda daha görünür olmaya başlamış; buna bağlı olarak hem şiddet hem boşanma oranları hızlı bir yükseliş göstermiştir. Başka bir ifadeyle özgülleşme

⁹⁰ Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, 86-87.

⁹¹ Şahin - Gültekin, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dayalı Politika Uygulayan Ülkelerde Kadın ve Aile*, 71.

⁹² Bilişsel psikologlar bireylerin zihninde cinsiyete ait bilgilerin örgütlendiği bir şema olduğunu belirtmekte ve bunu *cinsiyet şeması* olarak isimlendirmektedirler. Diğer bir ifadeyle cinsiyet şemaları erkeklerin ve kadınların nasıl davranması gerektiğiyle ilgili bilgi ve kurallardan oluşur. bkz. Rod Plotnik, *Psikoloji'ye Giriş* (İstanbul: Kaknüs Yay., 2009), 340.

artsa da, eşitlik söylemi ve seviyesi yükselmiş olsa da; fitrat kanununa aykırı olduğundan dolayı⁹³ kadın-erkek rollerinin eşitlenmeye çalışılması, sağlıklı ve huzurlu bir toplum olmaya yetmemiştir.

6. KADININ ÇALIŞMA HAYATINA KATILMASI

Modernleşme sürecinin önemli göstergelerinden biri, kadının toplumsal yaşamdaki yerinin giderek artmasıdır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda birçok ülkeyi etkisi altına alan kentleşmenin artışı, endüstrileşme, teknolojik ilerleme, eğitim ve sağlık hizmetlerinin devasa bir şekilde gelişmesi, zenginlik ve refahın artışı gibi sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel yapıdaki önemli değişimleri içeren modernleşme süreci, adeta küresel bir ölçeğe taşınmıştır.⁹⁴ Bütün bunlara bağlı olarak toplumsal şartların zamanla değişmesi ya da katı kuralların şehirleşme ile birlikte yerini daha esnek ilişki biçimlerine bırakması, kadının kamusal alanda görünürlüğünü arttırmıştır. Geleneksel toplumlarda, çocuk doğurmak, çocuk ve yaşlı bakımı ile ilgilenmek, ev işlerini yapmak kadının doğal görevi olarak kabul edilirken; erkeklerin evin dışında para kazanması beklenmektedir. Ancak kadının geleneksel rolü olan eve bakmak ve çocuk yetiştirmek şeklindeki görüş, artık son zamanlarda değişmeye başlamıştır.⁹⁵

Ücret karşılığında kadınların evin dışındaki bir işte çalışması sanayi devrimi ile birlikte yaygınlaşmış, bu da doğal olarak geleneksel anlayışın ve ailevi-dini değerlerin aşınmasına yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı, sanayi devriminden sonra, kadınların işgücüne katılımını etkileyen ikinci bir milat olarak kabul edilmektedir.⁹⁶ Dolayısıyla 20. yüzyılın en güncel ve etkin konularından biri kadın, kadın hakları ve kadın-erkek eşitliği konusu olmuştur. Özellikle gelişmiş ülkelerde kadın, erkeğin karşısında eşit bir toplum üyesi olarak yerini almıştır. Artık kadınlar hayatın her alanında ve her meslek dalında erkeklerle yanyana ve yarış içinde çalışmakta, başarılı olabileceklerine de inanmaktadırlar. Eski zamanlarda kadınlara kapalı olan erkek meslekleri ve uğraşlarının duvarlarını yıkmak suretiyle pilotluk, astronotluk, subaylık, öğretmenlik ve cerrahlık dallarında kadınlar kendilerini göstermişlerdir. Toplum yönetimine katılmak suretiyle milletvekili, bakan ve başbakan olarak seçilmişler ve gündün güne iş hayatının değişik alanla-

⁹³ bkz. el-Hucurat 49/13.

⁹⁴ Amman, *Kadın ve Spor*, 9: Tarhan, *Aile Okulu* (İstanbul: Timaş Yay., 2015), 52.

⁹⁵ Elizabeth Bott, "Aile İçi Roller ve Toplum Ağı", Ed. İhsan Sezal, *Öncü Sosyologların Kaleminden Sosyoloji*, (Ankara: Tekağaç Eylül Yay., 2004), 49.

⁹⁶ Çaha v. dğr., *Değişen Türkiye'de Kadın*, 25-26: Tezcan, *Eğitim Sosyolojisi*, 200.

rında varlık göstermeye başlamışlardır.⁹⁷ Eskiden geleneksel yapıda, koca, evin geçimi için çalışır, kadın da ev işlerini yerine getirirdi. Ailede eşlerin her ikisi de artık çalışmakta, kariyer yapmakta olduğu görülmektedir ki bu tür değişimler ve modern yaklaşımlar çeşitli problemleri de beraberinde getirmektedir. Mesela bir araştırmada bu hususlarla ilgili olarak şunlar ileri sürülmektedir;

Çalışma durumu, kadınların sorunlu evliliklere tahammül etmemesinde belirleyici bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır. Evliliğini yürütemeyeceğini düşündüğü anda sonlandıracağını belirten kadınlar, çalışanlarda çalışmayanlara göre daha fazladır. Yine ne olursa olsun boşanmayıp evliliğini sürdüreceğini belirten kadınların oranı çalışmayanlarda çalışanlara göre iki kattan daha fazladır. Demek ki, çalışma durumu kadınlara ekonomik bağımsızlık kazandırdığı için kadınlar sorunlu bir evliliği sürdürmektense kendi başlarının çaresine bakmayı tercih etmektedirler. Gelir düzeyinin de benzer bir etki oluşturduğunu görüyoruz. Dolayısıyla gelir düzeyi arttıkça kadınlarda sorunlu evliliklere tahammül eğilimi de azalmaktadır.⁹⁸

Diğer bir çalışmada ise, ekonomik özgürlüğe sahip olmak boşanma kararını ne şekilde etkiliyor sorusuna kadınların çoğunluğu, daha özgür bir şekilde karar vermeyi sağladığını (%58,3), özgüvenin artmasını sağladığını (%16,7), kararlarında daha seçici ve dikkatli davranmaya olanak sağladığını (%16,7) belirtmişlerdir.⁹⁹

Kamusal hayatta kadınların çalışmasının nedeni, genellikle ekonomik nedenlerle açıklanmaktadır. Günümüzün ekonomik ve sosyal koşullarının neticesinde ailede bir kişinin çalışması yeterli olmamakta, bu durum, ailenin diğer üyelerinin de çalışma zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Başka bir ifadeyle ailenin gelirini arttırmak amacı, kadını çalışmaya sevk etmektedir. Yani kadın, bu durumda aile bütçesine katkı sağlayan bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte ekonomik zorunlulukların yanısıra; başarı kazanarak mutlu olmak, toplumsal yaşama katılmak, prestij elde etmek ve boş zamanlarını değerlendirmek, kendine olan güvenini geliştirmek gibi kadınların çalışma hayatına katılmalarını sağlayan sosyo-

⁹⁷ Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, 46.

⁹⁸ Çaha v. dğr., *Değişen Türkiye'de Kadın*, 106.

⁹⁹ Meder, Mehmet - Çiçek, Zühal. "Aile İçi Şiddete Maruz Kalmış Kadınların Boşanma Deneyimleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma". *Uluslararası Katılımlı VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar Bildiri Kitabı II* (Muğla, 02-05 Ekim 2013), Ed. Muammer Tuna, <http://www.sosyolojikongresi.org/ekitap/Cilt%202.pdf> (Erişim 16. 11. 2017), 601.

kültürel kazanımlar da mevcuttur. Bu sebeptir ki günümüzdeki gündelik yaşama şekli, aile dışında geçirilen zamandan daha fazla hale gelmiştir. Söz konusu durum, sadece kamuda çalışma bakımından değil; eğitimden tutun da eğlenceye varıncaya kadar bir sürü alanda böyle olmaktadır. Elbette bunun tabii bir sonucu olarak eşlerin birbirleri üzerindeki talepleri eskisine oranla günümüzde o kadar artmıştır ki, bu arzu ve taleplerin karşılanması ciddi problemler yaratabilmekte ve boşanmaya kadar varabilmektedir. Dolayısıyla günümüz dünyasında boşanma, küresel ölçekte artan bir sosyal vakıa haline gelmiştir. Denilebilir ki her toplumda boşanma, günümüzde çok daha yaygın orandadır. *“Bunun küresel olarak görülen en önemli sebebi, ailenin dış ortama açık; kadının da bu dış ortamda erkek kadar aktif bir sosyal ve ekonomik rol üstlenmiş olmasıdır. Bu dış ortamda aktif olarak bulunma olayı, ‘evlilik’ ve ‘aile’ üzerinde hem ‘olumlu’ hem de ‘olumsuz’ bir dizi tesirler icra etmekte ve ‘olumsuz tesirlerin çoğalması’ durumunda da boşanma söz konusu olabilmektedir”*.¹⁰⁰

Kadınların iş hayatına daha fazla katılması sonucunda erkekler, daha önce ellerinde bulundurdukları egemenliklerini ailede de çalışma hayatında da giderek yitirmişlerdir. Bu noktada ailelerin iş ve yaşam talepleri artmak suretiyle strese dönüşmüş, kadının yükü ailevi ve toplumsal alanda daha da artmış, artık kadın sadece ev hanımı değil; aynı zamanda anne, eş ve iş kadını olarak hayattaki rolünü almıştır.

Kadının iş yaşamına daha fazla katılması sonucunda erkek, hem iş yaşamında hem de ailede giderek egemenliğini büyük ölçüde kaybederken; iş ve yaşam taleplerinin çatışması aileler üzerinde strese dönüşmüş, aile hayatında ve toplumsal alanda kadının yükünü artırmış, kadın sadece “ev hanımı” değil; anne, eş ve iş kadını olarak hayattaki rolünü almıştır. Dolayısıyla bu durumda iş yerinde çalışırken akli bir yandan evde, bir yandan eşinde ve çocuklarında olacaktır. Birey yaşamında işin öneminin giderek merkezileşmesi, daha uzun ve sıkı çalışma saatleri, yaşam standartlarının yükselmesi, ekonomik zorluklar, ailenin varlığının vazgeçilmezliğiyle iş ve aile talepleri arasındaki rekabeti daha da yoğunlaştırmıştır. Bu durumlar onda sıkışma hissi, kaygı, anksiyete oluşturacaktır ve bir anlamda tükenmişlik içine girecektir. Bunun sonucu olarak eşler arasında anlaşmazlıklar, tartışmalar ve çözümler zuhur edecek; bu stresli ortamda şiddete maruz

¹⁰⁰ İhsan Sezal, “Toplum ve Aile”. Ed. İhsan Sezal, *Sosyolojiye Giriş* (Ankara: Martı Kitap ve Yay., 2002), 194-195.

kalacak ve belki kendisi de şiddete başvuracak; suç işleyecek ve suçlu muamelesi görecektir.¹⁰¹

Bu gün itibariyle baktığımızda modernleşme ile kurumsal din ve dindarlık olgusu arasında hayati bir krizle karşı karşıya kalınmış, dahası bu kriz insana dinin prangalarından (!) kurtulma konusunda göreceli bir özgürlük alanı açmıştır. Söz konusu gerginlik alanından sadece erkekler değil, belki de daha fazla kadınlar etkilenmekte ve yararlanmaktadır. Kadının sosyal hayatın içine girmesi, kendini geliştirmesi, bilim, kültür ve sanatta varlığını ortaya koyması elbette olumlu gelişmelerdir. Fakat dinin ve öznel dindarlıkların yaşandığı bu kriz, bireysel açıdan anlam arayışı ve varoluş kaygılarını tetiklemiş, sosyal açıdan ise aile kurumunun ciddi bir sarsıntı geçirmesine sebep olmuştur. Çünkü toplumsal cinsiyet rolleri değişmeye başlamış, kadınlar göreceli olarak ekonomik özgürlüğüne kavuşmuştur.¹⁰² Bu durum, başta kadınlar olmak üzere genel manada bir zihniyet değişimine yol açarken; olay ve olgulara daha rasyonel ve liberal bakmaya da neden olmuştur. Başka bir ifadeyle modernleşme olgusu geleneksel yapılanmayı tamamen değiştirmiştir. Öncelikle toplumsal alandaki cinsiyete ait ayrışma hemen hemen kalkmış, yabancıların özellikle ailenin dışındaki erkeklerle bir arada bulunan bir yaşam tarzı öne çıkmıştır ki bu süreçte önceleri ailelerde varlığını sürdüren haremlik-selamlık uygulamalarının neredeyse kalktığı bir noktaya gelinmiştir. Sonraki süreçlerde ise kadının çalışma hayatında aktif olarak rol almasıyla da görünürlük adeta normalleşmiştir. N. Meriç'in şu ifadeleri de bu düşünceyi destekler niteliktedir:

Bu gelişmelerin temelinde modern eğitim ve özellikle kadının 'okul-kurumsal' eğitimden yararlanması bulunmaktadır. Kadının toplumsal alanda görünür olmasıyla modern eğitim süreçlerinden geçmesi ve çalışma hayatına atılması arasında birbirini besleyen, motive eden bağlar vardır. Modern eğitim kişiyi aileye bağımlı, sadece aile çevresi ile sınırlı dünyasından çıkararak, bağımsızlaştırmakta, bireyselleştirmektedir. Kadının kurumsal eğitimi ile değişen bir başka boyut da geleneksel dindar kadın imajıdır. Dindar kadının da modern eğitimden geçmesi onun toplumsal alanda görünürlüğüne normalleştirirken, hem dindar hem de modern çizgiler içinde kalabilmenin yolu da ortaya çıkmıştır. Bu du-

¹⁰¹ Ali Bayer, "Değişen Toplumsal Yapıda Aile", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (Aralık 2013), 23.

¹⁰² Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın*, 87.

*rum ülkemize ait modernleşmenin kadın merkezli sindirilmişliğini ve kendine özgülüğünü göstermesi açısından da dikkat çekicidir.*¹⁰³

Dolayısıyla bu gün, modern kent hayatına birey olarak katılan kadın, dini kimliğini de muhafaza etmek suretiyle gündelik hayatını inşa etmek istemektedir. Bir başka ifadeyle kadının bireysel değişimiyle, toplumun ve özellikle de ailenin değişimi arasında paralellikler bulunmakta ve kadın bu değişimde merkezde yer almaktadır.

7. EŞLERDE ARANAN KRİTERLERİN DEĞİŞİMİ

Aile, esas itibariyle eşler arasındaki iletişim ve ilişkilere dayanmaktadır. Bu bakımdan bir ailenin kurulabilmesi için eşler arasındaki uyum son derece önemlidir. Bu uyumun gerçekleştirilebilmesi adına adaylar evlenmeden önce, kendi özelliklerine yakın insanlar ararlar. Aramalıdır; olması gereken de aslında budur. Bu bağlamda elbette eş adaylarının karakter ve huy yapısı itibariyle birbirlerine uygun kişiler aramaları gayet doğal bir durumdur. Ancak eşlerin birbirlerinde aradıkları maddi öğeler de söz konusudur. Boy-bos, endam, soy, sop, güzellik ve yakışıklılık, zenginlik vb. hususlar bunlar arasındadır. Günümüzde eşlerin birbirlerinde aramakta oldukları bu dış veya maddi yönle ilgili öğeler, oran olarak giderek artmaktadır.¹⁰⁴ Erkeklerde yakışıklılık, para, mülk, kariyer ve benzeri şeyler; kadında güzellik, estetik, bakımlılık, vb. daha çok aranmaktadır. Hemen hemen herkes, bu durumları, gündelik hayatın pratikleri içerisinde gözlemleyebilmektedir. Hatta son zamanlarda sıkça kullanıldığına şahit olunan “bakımlı kadın”, “bakımlı erkek” ifadeleri bunun en açık göstergesidir.¹⁰⁵ Ahlak güzelliği, karakterli olma, kul hakkına, haram ve helale dikkat etme, dürüstlük, sadakat, özveri ve fedakârlık şeklinde sıralayabileceğimi değer ve özellikler eş seçiminde giderek kaybolmaktadır. Bu durumun da ailede maddileşmeyi ve sekülerleşmeyi beraberinde getirdiği ifade edilebilir.

Peygamberimiz Hz. Muhammed’in bir kadın dört şey için nikâhlanır; malı, güzelliği, asaleti ve dini için; sen bunlardan dindar olanını tercih et, sözü bu bağlamda gerçekten anlamlıdır. Zira bireyin, ailenin ve toplumun gündelik hayat pratiklerinin meşruiyet kaynağı olan bu ölçü, modernleşme ve sekülerleşme süreçleriyle birlikte zemin kaybına uğramış ve dünyevi kriterler ön plana geçmiş bulunmaktadır. Nitekim bir araştırmada anne-

¹⁰³ Meriç, *Fetva Sorularında Değişen Kadın Yaşamı*, 10.

¹⁰⁴ Apaydın - Kirman, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Eş Seçim Biçimleri ve Karşı Cinsle Arkadaşlık İlişkileri Üzerine Psiko-Sosyal Bir Yaklaşım: Kahramanmaraş Örneği”, 108.

¹⁰⁵ Tekin, “Sekülerleşme Bağlamında Aile ve Kadın”, 123.

babaların veya anne-baba adaylarının damatlarında ve gelinlerinde bulunmasını istedikleri özellikler şu şekilde dile getirilmektedir;

Önem sırasına göre, (%33,8) saygın bir aileye mensup olması; (%31,9) kariyer sahibi/iyi bir iş sahibi olması; dindar (%20,4) olması şeklinde bulunmuştur. Buna karşılık anne-babaların veya anne-baba adaylarının gelinlerinde olmasını istedikleri en önemli özellik de aile çevresiyle ilgilidir. Bunlar da sırasıyla saygın bir aileye mensup olmak (%32,7); Kariyer sahibi/iyi bir iş sahibi olmak'tır (%20, 5). Gelinle ilgili olmak üzere üçüncü aşamada en çok istenilen özellik de aynen damatlarda olduğu üzere dindar (%18,9) olmasıdır. Gelinde olması istenen ve istek oranı itibarıyla her ne kadar dördüncü sırada yer alsaydı bile oran itibarıyla ilk üç isteğin oranına yakınlığı nedeniyle önemli olan bir diğer özellik ise, gelinin ev işlerinden anlayan birisi olmasıdır (%15,6). Damadın yakışıklı olmasını isteyenlerin (%4,7), gelin için istenen güzel olması isteği (%7,9)'dur.¹⁰⁶

Görülüyor ki maddi unsurlar, manevi-psikolojik unsurların önüne geçmiş bulunmaktadır. Bu noktada asıl olan, maddi ve manevi unsurları dengede tutabilmektir.

Sonuç itibarıyla, Yörükoğlu'nun¹⁰⁷ da belirttiği gibi bu gün, karşı karşıya olduğumuz panoramayı şöyle tasvir etmemiz mümkündür. Kutsallığı ve değeri yüksek olan evlilik, önce kutsallığı ön planda olan bir bağ olmaktan çıkıp bir basit sözleşme düzeyine indirgenmiştir. Başta gençler olmak üzere bazı kesimler arasında nikâhsız bir arada yaşamalar artmıştır. Örneğin Norveç'te yeni doğan çocukların büyük çoğunluğu böyle yasal olmayan evliliklerin ürünüdür. Evlenmeden çocuk doğuran, hem çalışıp hem de çocuğunu büyüten evlenmemiş annelerin sayısı gün geçtikçe artıyor. Günümüzün özgür kadını bunu bir utanç saymıyor, tersine erkeğin acımasına sığınmaktansa kendi başına buyruk olmayı yeğliyor. Çekirdek ailelerde, özellikle kent ailelerinde çocuk sayısı azalıyor, gebeliği önleyici yöntemler eşlere istedikleri büyüklükte aile kurma olanağı veriyor. Anneler, babalarla birlikte, artan bir hızla çalışma hayatına girmiş; evden, çocuklardan uzaklaşmış ve ev dışında gelir getiren işlere yönelmişlerdir. Daha çok kazanmak, daha çok tüketmek, daha gösterişli ve konforlu yaşamak toplumda bir saygınlık, bir statü simgesi olmaya başlamış; dahası bu, öncesinde bir zihniyet değişimine, sonrasında ise bir hayat tarzına dönüşmüştür. Önce çevrede, ta-

¹⁰⁶ Celalettin Vatandaş, "SEKAM Araştırması Bağlamında Aile Yapısı ve Problemleri", *Savruilan Dünya-da aile Sempozyumu (SEKAM)* (İstanbul: SEKAM Yay., 2012), 79.

¹⁰⁷ Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, 33-35, 37.

nıtım programlarında ve komşuda gördüğüne imrenmek ve onu edinmek, sonra komşuda bile olmayı elde etme yarışına girilmiştir. Ancak günümüzün modern-çağdaş insan bu rahatlık ve kolaylıklar ortasında yine de doyumsuzluk ve güvensizlikten kurtulamamıştır. Kurtulmak bir yana belki de bütün bunlar sevgi, saygı, fedakârlık, sadakat, merhamet, paylaşma ve kaynaşma yoksunluğuyla birlikte zihinsel ve duygusal parçalanmalara yol açmış; süreç içerisinde bu durumlar suç, şiddet, boşanmalar vb. şeklinde tezahür ederek bireyi, aileyi ve toplumu kaygılandırıcı sorunlara dönüşmeye başlamıştır. Bu sorunlara ilave olarak; modern-seküler-küresel süreçle beraber kadının çalışma hayatına katılması,¹⁰⁸ evlilik yaşının geciktirilmesi,¹⁰⁹ annelik rolünün değişimiyle birlikte çocuk sayısında yaşanan azalmalar¹¹⁰ ve ailenin giderek evsizleşmesi¹¹¹ gibi olgular; ailenin fonksiyonlarında (eğitim, üretim vs.) bir kısım değişimlere neden olmuş ve bu durumlar toplamda ailenin çözülmesini daha da hızlandırmış görünmektedir.

SONUÇ

Sosyal hayatta esas olan, bütünleşme ve dayanışma olmakla birlikte, çözümlenme de sosyal bir vakıa olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla sosyal çözümlenme, bir topluluğu meydana getiren sosyal ilişkilerin, bütünlüğü bozacak şekilde esnemesi ve gevşemesidir. Artık bu durumda aile, topluluk veya cemiyet işleyen bir bütün ve mekanizma olma özelliğini büyük ölçüde yitirir.

Toplumda özellikle eğitimin de etkisiyle bireyselleşme artmış, aileyi ve toplumu ayakta tutan değerler farklılaşmış; kadının çalışma hayatına katılımıyla roller ve statüler değişmiş, mahremiyetin dönüşmesi nedeniyle şeffaflık adına her şey alenileşmiş, eşlerde aranan tercih kriterleri maddiyat planında öncelikli hale gelmişse o toplumsal hayatta çözümlenmeler kaçınılmaz olur. Dolayısıyla başta bireyler olmak üzere aileler ve bütün kurumlar bundan payına düşeni alır. Ailevi değerlerin farklılaşması ve çözülmesiyle de şiddet, boşanma, suça yönelme ve doğal olarak sosyal sorunlar artış gösterir. Bundan da öncelikli olarak aile bireyleri ve özellikle de çocuklar,

¹⁰⁸ Tarhan, *Aile Okulu*, 52.

¹⁰⁹ Mehmet Fatih Aysan, "Türkiye'de Demografik Değişim Ve Aile Yapıları", *Toplumsal Değişim Sempozyumu* (25-26-27 Mart 2016), Ed. Berkehan Kıran, İnsan ve Medeniyet Hareketi Yay., 2016), 311.

¹¹⁰ Mehmet Yalvaç, *Aile Sosyolojisi* (Malatya: Evin Ofset Matbaacılık, 2000), 67; Bayer, "Değişen Toplumsal Yapıda Aile", 15, 106.

¹¹¹ Murat Şentürk, "Türkiye Kentleşme Deneyimi ve Aile: Evde Yaşanan Deneyimler", Ed. Berkehan Kıran, *Toplumsal Değişim Sempozyumu* (25-26-27 Mart 2016) (İnsan ve Medeniyet Hareketi Yay., 2016), 325.

komşular, akrabalar ve dalga dalga toplumun bütün üyeleri maddi ve manevi yönden olumsuz yönde etkilenir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Abdullah. “Kız Çocuklarının Okullaşma Engelleri ve Çözüm Önerileri (Şanlıurfa Örneği)”. *Akev Akademi Dergisi* 17/56 (2013), 325-344.
- Aydın, Mustafa. (ed.). *Aile Sosyolojisi Yazıları*. İstanbul: Açılım Kitap, 2014.
- Apaydın, Halil - Kirman, M. Ali. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Eş Seçim Biçimleri Ve Karşı Cinsle Arkadaşlık İlişkileri Üzerine Psiko-Sosyal Bir Yaklaşım: Kahramanmaraş Örneği”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2004), 97-119.
- Arat, Necla. (ed.). *Türkiye’de Kadın Olmak*. İstanbul: Say Yay., 1994.
- Aydın, Mustafa. *Kurumlar Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap, 2013.
- Aysan, Mehmet Fatih. “Türkiye’de Demografik Değişim ve Aile Yapıları”. *Toplumsal Değişim Sempozyumu* ed. Berkehan Kıran. İstanbul: İnsan ve Medeniyet Hareketi Yay., 2016.
- Bayer, Ali. “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2013), 101-129.
- Bilgiseven, Amiran Kurtkan. *Genel Sosyoloji*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995.
- Bilgin, Vecdi. *Bizi Kuşatan Toplum Sosyolojiye Giriş*. Bursa: Emin Yay., 2014.
- Sezal, İhsan. (ed.). *Öncü Sosyologların Kaleminden Sosyoloji*. Ankara: Tekağaç Eylül Yay., 2004.
- Çaha, Havva vd.. *Değişen Türkiye’de Kadın*. İstanbul: KADEM (Kadın ve Demokrasi Derneği), 2014.
- Bayyığıt, Mehmet. (ed.). *Din Sosyolojisi*. Konya: Palet Yay., 2014.
- Çelik, Celalettin. *Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına*. İstanbul: Hikmetevi Yay., 2013.
- Coşkun, Ali. *Sosyal Değişme ve Dini Normlar*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yay., 2005.
- Demir, Ömer - Acar, Mustafa. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Yay, 1992.
- Aydın, Mustafa. (ed.). *Aile Sosyolojisi Yazıları*. İstanbul: Açılım Kitap, 2014.
- Doğan, İsmail. *Sosyoloji*. Ankara: Pegem Akademi, 2012.
- Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistani. *Sünen’ü Ebu Davud*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Reyyan, 1998.
- Eroğlu, Feyzullah. *Davranış Bilimleri*. İstanbul: Beta Basım Yay., 2007.
- Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. çev. Ersin Kuşdil, İstanbul: Ayrıntı Yay., 2014.

- Göle, Nilüfer. *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis Yay., 1992.
- Göle, Nilüfer. *Melez Desenler İslam ve modernlik Üzerine*. İstanbul: Metis Yay., 2011.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yay., 2014.
- Güven, İsmail. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi, 2014.
- Hökelekli, Hayati. *Ailede, Okulda Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yay., 2013.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi Kültürel Psikoloji*. İstanbul: Koç Ü Yay., 2010.
- Kara, Zülküf. "Günahkâr Bedenlerden Referans Bedenlere; İslam'da Beden Algısı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/1 (2012), 7-41.
- Karagöz, Savaş - Şanal, Mustafa. "İkinci Meşrutiyet Dönemi Kadın Gözüyle Kadın Eğitimi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/39 (2015), 679-671.
- Şentürk, Murat - Yaman, Ömer Miraç. (ed.). *Kentleşme ve Sosyal Politikalar*. İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yay., 2013.
- Kızmaz, Zahir. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç: Suç Oranlarının Artışı Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme". *Mukaddime* 5 (2012), 51-74.
- Kirman, M. Ali. *Din ve Sekülerleşme Üniversite Gençliği Üzerine sosyolojik Bir Araştırma*. Adana: Karahan Kitabevi, 2005.
- Kirman, M. Ali - Özbolat, Abdullah. (ed.). *Kültür ve Din*. Adana: Karahan Kitabevi, 2014.
- Kirman, M. Ali. *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yay., 2011.
- Kongar, Emre. *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- Koştaş, Münir. *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Köse, Saffet. *Bir Değer Olarak Mahremiyet*. Konya: Konya İl Müftülüğü Yay., 2016.
- Kur'an'ı Kerim
- Meder, Mehmet - Çiçek, Zuhale. "Aile İçi Şiddete Maruz Kalmış Kadınların Boşanma Deneyimleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma". *Uluslararası Katılımlı VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar Bildiri Kitabı II* ed. Muammer Tuna. Ankara: ASBÜ, 2019.
- Meriç, Nevin. *Fetva Sorularında Değişen Kadın Yaşamı*. İstanbul: Elest Yay., 2004.
- Özakpınar, Yılmaz. *Batılılaşma Meselesi ve Mümtaz Turhan*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1997.
- Öztekin, Hülya - Öztekin, Ahmet. "Modernleşme-Mahremiyet İlişkisi ve Siber

- Mekânda Mahremiyetin Aleniyete Dönüşmesi”. *e-journal of New World Sciences Academy* 5/ 4 (2010), 526-540.
- Plotnik, Rod. *Psikoloji’ ye Giriş*. İstanbul: Kaknüs Yay., 2009.
- Sağlam, Halil İbrahim. *Bir Değer ve Eğitim Merkezi Olarak Aile*. Ankara: Pegem Akademi, 2017.
- Sezal, İhsan (ed.). *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Martı Kitap ve Yay., 2002.
- Aydın, Mustafa (ed.). *Aile Sosyolojisi Yazıları*. İstanbul: Açılım Kitap, 2014.
- Şahin, Meryem - Gültekin, Mücahit. *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dayalı Politika Uygulayan Ülkelerde Kadın ve Aile (İzlanda, Finlandiya, Norveç, İsveç, Türkiye)*. İstanbul: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi (SEKAM), 2015.
- Şahinkaya, Rezan. *Psiko-Sosyal Yönleriyle Aile*. Ankara: Ankara Ü Ziraat Fakültesi Yay., 1967.
- Şentürk, Murat. “Türkiye Kentleşme Deneyimi ve Aile: Evde Yaşanan Deneyimler”. *Toplumsal Değişim Sempozyumu* ed. Berkehan Kıran, İnsan ve Medeniyet Hareketi Yay.. 2016.
- Şentürk, Ünal. “Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler”. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi* 14, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yay., (2008), 7-31.
- Şimşek, Ayşe. *İslam ve Osmanlı’da Mesken Mahremiyeti*. Konya: Konya İl Müftülüğü Yay., 2016.
- Tarhan, Nevzat. *Aile Okulu*. İstanbul: Timaş Yay., 2015.
- Tarhan, Nevzat. *Son Sığmak Aile*. İstanbul: Nesil Yay., 2015.
- Tekin, Mustafa. “Sekülerleşme Bağlamında Aile ve Kadın”. *Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu (SEKAM)*. İstanbul: SEKAM Yay., (2012), 113-125.
- Dikeçligil, Beylü - Çiğdem, Ahmet. *Aile Yazıları 1; Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., 1990.
- Tezcan, Mahmut. *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1997.
- Türkdoğan, Orhan. *Değişme – Kültür ve Sosyal Çözülme*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., 1998.
- Vatandaş, Celalettin. “SEKAM Araştırması Bağlamında Aile Yapısı ve Problemleri”. *Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu (SEKAM)*. İstanbul: SEKAM Yay., 2012.
- Uysal, Veysel. *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yay., 2006.
- Yalvaç, Mehmet. *Aile Sosyolojisi*. Malatya: Evin Ofset Matbaacılık, 2000.

- Yaman, Ahmet. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: İFAV Yay., 2015.
- Yaman, Ertuğrul. *Değerler Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yay., 2012.
- Yapıcı, Asım. *Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın*. İstanbul: Çamlıca Yay., 2006.
- Yasa, İbrahim. *Hasanoğlan Köyü*. Ankara: Doğu Matbaası, 1955.
- Yörükoğlu, Atalay. *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay., 1984.
- Wagner, Peter. *Modernliğin Sosyolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yay., 2005.